

ЫСЫК-КӨЛ КАБАРЛАРЫ

Шаршемби, 14-декабрь, 2016-жыл № 46 (11631)

Гезит 1938-жылдын
1-сентябрынан
баштап чыгууда

Экология

Бул санда

КАРАКОЛДУКТАР ТАЗА СУУ ИЧЕБИ?

Шаардын мэри Данияр Арпачиев жана «Водоканал» КМ директору Сабырбек Омурканов - ичүүчү сунун сапатын жакшыртуу боюнча чаралар

3-бет

«КУМТӨРГӨ» КОЮЛГАН ДООЛОР: ИЛДЕТТЕР, КУРГАКЧЫЛЫК ЖАНА ЭРИГЕН МӨҢГҮЛӨР

Экологдор жана медиктер алтын кен ишкана жана анын көлдүктөрдүн саламаттыгына таасири жөнүндөгү имиштерди төгүндөйт.

4-5-бет

ЭКОЛОГИЯГА КАМ КӨРГӨН ӨНДҮРҮШ

«Кумтөр» көз карандысыз кеңешчи «АМЕК» берген экологиялык абалга мониторинг жана рекультивацияга даярдык боюнча сунуштарды аткарууда

7-бет

«БУГУ ЭНЕ» ЗООПАРКЫ: ЖАНЫБАРЛАР ДУИНӨСҮНҮН КӨЙГӨЙ-КУБАНЫЧЫ

Кыргызстандын жалгыз зоопаркындагы айбанаттар кандай жашап, зоопарк жетекчилери кандай көйгөйлөрдү чечип атканын биздин атайын репортаждан окуңуздар.

8-9-бет

КАПАЛУУ ЭРТЕҢКИНИН “ТАШТАНДЫ-КӨЛҮ”

Ысык-Көл облусунда 180ден ашуун мыйзамсыз таштанды жай бар. Таштандыга канткенде чөгүп кетпейбиз?

10-бет

АЛТЫН «КУМТӨРДҮН» ЖАШЫЛ СТАНДАРТТАРЫ

«Кумтөр» компаниясы 2015-жылда айлана-чөйрөнү коргоо жана туруктуу өнүктүрүү жөнүндө отчетун даярдап, чыгарды. Канадалык инвестор атмосферага чыгаруулар, туюккап, мөңгүлөр жана суу ресурстарын башкаруу боюнча негизги көрсөткүчтөрү жана мониторинг тууралуу кенен баяндаган.

Алтын өндүрүүдө экология дайыма эсте

- 2015-жылы экологияга мониторинг менен айлана-чөйрөнү коргоого 6,8 миллион доллар жумшандык. Ага ишине берилген 26 эколог эмгектенген бөлүмдү камсыздоо, кен аймагында да, региондо да суу, аба, биотүрдүүлүк жана жер кыртышы менен чөккөн тунмалардын сапатына мониторинг, радиациянын деңгээлин жана калдыктарды көзөмөлдөө кирет

- деп, «Кумтөр» президентинин билдирүүсүндө айтылат.

- Биз аракеттенген бардык аймактарда өнөр-жай жана тиричилик калдыктарын өзүнчө сорттоп топтоо системасы киргизилип, калдыктарды көмүүчү полигон курулду. Мындан тышкары, компания аймактагы биотүрдүүлүктү сактоого көп көңүл бурат жана башынан баштап жаратылышты коргоо уюмдары менен кызматташууга зор маани берип, 1995-жылы Сары-Эрташ мамлекеттик корук-

ту түзүүгө да катышкан. Акыркы демилгелердин бири «Фауна жана Флора Интернэшнл» эл аралык уюму менен өнөктөштүктө ал коруктагы биотүрдүүлүктү сактоо боюнча долбоор болду. «Кумтөр» бул жаатта аткарылган иши менен жана тоо-кен комбинаты ишке киргенден бери ак илбирс жана Марко Поло аркары сыяктуу жапайы жаныбарлардын саны көбөйгөнү менен сыймыктанат.

(Уландысы
12-13-бетте)

ЖАҢЫ ЖЫЛЫҢЫЗДАР МЕНЕН!

Биз жаңы жылды жакын жана кымбаттуу досторго камкордук менен жылуу мамиле тартуулоону улантуу үмүтү менен күтөбүз. «Кумтөр Голд Компани» атынан Ысык-Көл облусун өнүктүрүү максатын көздөгөн тарапташ жана өнөктөштөрдүн бардыгына ыраазычылык билдирем.

2016-жылы Барксоон айыл тургундары менен бирге үйлөргө таза суу киргизүүгө жетиштик. Жети-Өгүз районундагы Аң-Өстөн, Ырдык, Тосор, Ак-Дөбө, Липенка жана Кызыл-Суу айылдарында айдоо аянттарын сугаруучу ирригациялык тутумдарды калыбына келтирип, Төрт-Күл айылында болсо суу сактагычты тазалоону уланттык. «Жаштар ишкерчилиги» программасынын алкагында 16 бизнес-долбоор Ысык-Көл облусунун жети жеринде башталып, жаштарга бизнес идеяларын жүзөгө ашырууга мүмкүнчүлүк берди. «Жашыл чекит» экологиялык долбоору кайра иштетүүгө колдонулган чийки зат кабыл алуучу алты пункт ачты. 2016-жылы «Бир айыл – бир продукт» биргелешкен долбоордун алкагында Тоң районундагы Ак-Сай жана Шор-Булак айылдарында эки өнөркана оңдолду. Салт боюнча, КРдеги жалгыз зоопаркка жардам берүүнү уланттык. 63 мугалим катышкан Балыкчы шаары, Жети-Өгүз жана Тоң райондору камтылган тогуз мектепте жогорку класс окуучуларынын потенциалын арттыруучу сынамак долбоорду баштадык. Айыл чарбасында Bio.kg долбоорун ишке ашыра баштадык. Анда беш айыл өкмөтүнөн 300 фермер талаа сугаруунун инновациялык технологияларына, энергия үнөмдөөчү жабдууларды колдонуп, жигердүү багбанчылык жана бизнести пландоого үйрөндү. Ортолук жыйынтыктар боюнча айрым фермерлер органик сертификаты боюнча өндүрүм чыгарууга жетишкен. Ал эми Бөкөнбаев айылында, долбоорун алкагында ветеринардык пункт ачылып, анда бодо малды жасалма уруктандыруу жасалат. Жыл башынан бери көптөгөн бир жолку жардам көрсөтүү суранычтары компаниянын демөөрчүлүк жардамы катары орундатылган.

Биргелешип көздөгөн, бирок соңуна чыкпай калган иштерди келерки жылы сөзсүз аткарабыз деген ишенимдемин. Бишкектеги райондор аралык соттун чечими боюнча, компания өз активдерин берүүгө тыюу 2016-жылдын 3-июнунан бери күчүндө жана анын негизинде социалдык инвестициялар менен демөөрчүлүк боюнча колдоону, тилекке каршы, көрсөтө албай жатабыз. Маселени чечүү үчүн компания бардык аракетин жумшоодо, бирок соттун чечими качан алынып салынары азырынча белгисиз.

Жаңы жылда керемет окуялар болот – бөбөктөр үчүн салт боюнча Аяз-Атанын майрамдык куттуктоолорун бардык күтүп жаткандарга даярдадык. Камкордугубузга алган балдар үйлөрү, кризистик борборлор жана Балыкчы, Жети-Өгүз менен Тоң райондорундагы мүмкүнчүлүгү чектелген балдардын жамааты үчүн тагтуу белектерибиз бар. Бирок, жогорудагы тыюу үчүн бардык белектер компанияда иштеген кызматкерлердин жеке каражаттарына сатылып алынарын баса белгилейм.

Мен силердин колдооңорго үмүттөнөм жана Ысык-Көл облусуна компаниянын инвестициялары үзүлбөшү керек деген ишеничтемин.

Актилек ТУНГАТАЕВ,
«Кумтөр Голд Компани»
ЖАКтын Туруктуу өнүктүрүү
боюнча директору

Абдурахим Мамбеталиев достору менен тайманбастан «Порше Кайенн» унаасындагы кырсыкка кабылгандарды куткарууга жөнөштү.

Тогуз адамды куткарган «Кумтөрдүн» кызматкери:

«Кырсыктагы адамга жардам берүү – ар бирибиздин жарандык милдетибиз!»

Жети-Өгүз районундагы аварияда ичинде тогуз адам, алардын ичинен төрт кичине бала бараткан автоунаа шар аккан дарыяга кептелип калган. Жакын жерде эс алып жүргөн достор аларды куткарып калышты.

«Кумтөр» компаниясынын кызматкери Абдурахим Мамбеталиев чыныгы баатыр – ал достору менен тогуз адамдын өмүрүн сактап калды. Алар сууга түшкөнү баратып, жардамга чакырган үндөрдү угуп, кайрылышкан. Барган жеринде абалды көрүп, кандай аракеттенүү керектигин дароо чечишкен.

- Жол-транспорт кырсыгы Жети-Өгүз районунда нөшөрлөгөн жаандан улам, айдоочу тайгак жолдо автомашинаны башкара албай, Чоң-Кызыл-Сууга түшүп кеткенден улам болгон, - деп тогуз адамды куткарган баатырдын иштеген компаниясында билдиришкен. Анча алыс эмес жерде достору менен жүргөн Абдурахим Мамбеталиев кырсыкка кабылган адамдардын кыйкырыктарын угар замат жетип келип, шар аккан сууга кирип, узун тактайдын бир учун сууга кулаган автомашинаны жармаштырууга жетишкен жана ошону өткөөл катары пайдаланып, жабыркагандарды жээкке чыгарган.

Жапа чеккендердин бири Сабира Сыманова айткандай, ошол күнү алар эс алууга чыккан. Алгач себелеп башталган жаанга алар анча кабатыр болгон эмес. Бирок улам ал катуулап, күтүүсүздөн автомашина жолдон тайгаланып, сууга кулап түшкөн. «Биз эмне кыларыбызды билбей, дүрбөлөңгө түштүк. Биздин үнүбүз жакын жерде эс алып жүргөндөргө угулуптур. Мен Абдурахим башында турган ал жигиттерге ыраазымын. Алар өз өмүрлөрүн тобокелге салышты», - дейт Сабира Сыманова.

Экинчи жабырлануучу Таалай Чакеев да баштан өткөн окуяны айтып берди: «Биз абдан корктук. Дагы жакшы,

машина сууга узунунан туруп калды, ал туурасынан турса, биз шар сууда оодарылып кетмекпиз. Биз автомашинанда 40 мүнөттөй отурдук. Ар мүнөт сайын суу машинага кирип, буттарыбыз сууга малынды. Үшүй баштадык. Токтобостон кыйкырып жардамга чакырып жаттык. Мен бизди угуп жардамга келип, сактап калышкан адамдарга ыраазымын. Алар бизге экинчи өмүр беришти».

Бул окуянын каарманы Абдурахим Мамбеталиев 18 жылдан бери «Кумтөр Голд Компанинин» коопсуздук кызматында иштейт.

- Биз сууга түшкөнү жатканбыз. Автомашина сууга кулап түшкөнүн угар замат жолдошторум менен окуя болгон жерге шашылдык. Ал жерден эмне кылуу керек экенин түшүнүп, дароо аракеттене баштадым. Коркунуч жөнүндө ойлонгон да жокмун. Натыйжада биз адамдарды сактай алдык. Мени менен кошо адамдарды сактоого катышкан Керимжан Абдиевге, Ринат Сулаймановго, Дилшат Масеевге, Абдухалил жана Абдужалил Мамбеталиевдерге ыраазымын. Ошондой эле, суудан алып чыккандан кийин үшүп калган адамдарга жардам беришкен Айдар Эралиевге жана анын карындашы Чынарага ыраазымын. Бир аз убакыттан кийин мен машина менен баарын үйлөрүнө жеткирип койдум. Кырсыкка кабылган адамды куткаруу - эрдик эмес, жарандык парз деп эсептейм. Себеби, адам өмүрү баарынан кымбат. Кайдыгер жана көңүлкөш болбоо керек, - дейт Абдурахим Мамбеталиев.

Юлия ШИТОВА.

«Кумтөрдүн» куткаруучулары республикалык тоо-кен куткаруу командалар мелдешине катышты

«Кумтөр-1» жана Балыкчыдагы өткөөл базанын азаматтары экинчи жана үчүнчү сыйлуу орундарды ээлешти.

2016-жылдын 15-октябрында Кыргыз Республикасынын Өзгөчө кырдаалдар министрлигинин Куткаруучуларды даярдоо борборундагы полигондо тоо-кен куткаруу иши боюнча республикалык ар жылдык 16-мелдеш өттү. Тоо-кен куткаруу иши боюнча мелдеш Өзгөчө кырдаалдар министрлиги тарабынан «Кумтөр Голд Компанинин» колдоосунда жана катышуусунда жылыга өткөрүлөт.

Быйыл жер титирөөнү, химиялык авариянын кесепеттерин жоюуну жана бийик имараттан жабырлануучуларды куткарууну камтыган, ар түрдүү өзгөчө кырдаалдарда аракеттенүү жөндөмү менен көндүмдөрүн беш команда: «Кыргызалтын» ААКнын командасы, КР ӨКМ кесипкөй куткаруучулар командасы жана «Кумтөр» компаниясынан үч команда – «Кумтөр-1», «Кумтөр-3» жана «Балыкчы КГК» көрсөтүштү.

Биринчи орунду ӨКМдин куткаруучулар командасы жеңди. Экинчи орун – «Кумтөр-1» командасында, үчүнчү орун – компаниянын Балыкчыдагы өткөөл базасынын куткаруучулар командасында болду. Мелдештин жыйынтыгы боюнча жеңүүчү командалар эстелик кубоктор жана вымпелдер менен сыйланып, бардык катышуучулар эстелик белектерди алышты.

«Кумтөрдүн» куткаруучулары дагы бир жолу өздөрүн жогорку квалификациясы менен дайым жардамга келүүгө даяр адистер экенин ийгиликтүү көрсөтүштү. Эске салак, «Кумтөр Голд Компанинин» тоо-кен куткаруучуларынын үч командасы тең ыктыярчылардан куралган, алар «Кумтөр» кен ишканасында тренингдерден жана даярдыктан дайыма өтүп турушат, ошондой эле куткаруучулардын мамлекеттик үлгүдөгү күбөлүктөрүнө жана сертификаттарына ээ.

Жеңүүчүлөргө кубок, вымпел жана белектер тапшырылды.

Советтик мезгилде курулган тундуруучу жайлар капиталдык оңдоодон кийин иштетилмекчи.

Көйгөй бар

ЫСЫК-КӨЛ КАБАРЛАРЫ

3

КАРАКОЛДУКТАР ТАЗА СУУ ИЧЕБИ?

Тунуктук керек

Жаандан кийинки таңда алынган суу-ну тундуруп койгон идишти караса курт жүрөт! - Индира эже «Кашка-Суу» кичи районунда турат. Чакырылбай келген коногу жөнүндө ичиркенүү менен айтат. Бр-р-р. Чогуу жийиркенебиз. Суу түтүктөн алган сууну караколдуктар тундуруп (түбүнө кадимкидей ылай тунат) колдонууга көнгөн. Шаардын айрым бөлүктөрүндө суу өтө ылай, жаан-чачындан кийин чөп-чар, же жогоруда айтылгандай курт да чыгып калат...

2006-жылы Караколдо заманбап суу тазалоочу жай курула баштаган. 10 миллион швейцариялык франк каражатты Швейцария өкмөтү бөлүп берген. Кура-рын куруп, көйгөй болсо чечилбей ошо бойдон калган жана жаз жаңырган сайын пайда болуп турат. Шаардыктар көп жылдан бери ага көнүп да, көйгөйдөн тажап да бүтүшкөн. Бирок, Караколдо качандыр бир кезде кашкайган таза суу түтүктөн чыккан күн келеринен үмүт үзүлбөйт.

«Бул маселе биз үчүн көкөйгө тийген көк талкан болуп бүттү, эки жылдан бери күрөшүп келем! Швейцариялыктар каражат бергени канчы жыл болду, эмне аткарылса да, майнап жок», - деп «Пограничник» ТСЖ төрагасы Александр Подорожных капа болот. -Түшүнсөңөр, бул жерде маселенин күнгөй-тескейи бар. 80 миң калкы бар Караколдун жок дегенде 50 пайызы ичкен суусунун акысын төлөп жатышса, жакшы.

Баары эсептерин убагында, толугу менен төлөй башта-са, абалдан чыгат белек. «Водоканалдын» жалгыз күчү жетпейт, бул коммуналдык ишкананын гана маселеси эмес. Ар бирибиз жоопкерчиликти сезип, мойнубузга алган милдеттерди сүйүктүү калаабыздын урматына так аткаруубуз шарт.

Өз милдеттерин мэрия, шаардык кеңеш жана коммуналдык кызматкерлер кандайча аткарып жатканын өздөрүнөн сурадык.

Таза келечекке

Караколдун мэри Данияр Арпачиев дароо маселе эмнеде экенин тактады - биринчиси сапат, экинчиси көлөм. Шаар сууну эки дарыядан - Кашка-Суу менен Караколдон алат. Караколдогу суу кирирээк келет, өзгөчө күн жылууда мөңгүлөр эрип, жаан-чачын маалында. Андан алынган суунун сапатын жакшыртуу үчүн швейцариялык гранттын каражатына тазалоочу жай курулган. Жаңы жабдуу колдонулгандан бери суу таза агып жатканын чиновник ишендирет! Маселенин баары чыпка тазалоого жетишпей жатканы - май айынан баштап суунун агымы кыйла көбөйөт. Арык тутумунун абалы начар болгондуктан, жер тамдардын жашоочулары, жалпы жонунан 13 миң түтүн, огород-бактарын түтүктөн чыккан суудан сугарып, колдонуунун көлөмүн жогорулатышат. Аны швейцариялыктар миң уктаса түшүнө кирбегендей эле, алдын ала билген жок, анткени Европада ичүүчү таза суу менен жер тилке, огород же бак сугарылбайт, унааларын жуубайт. Тазалоочу жайды калктын саны 70 миңден 100миңге чейин өсөт деген божомолдо курушкан. Эсептөөдө өткөрүүчүлүк жөндөм суткасына 20 миң метр куб суу каралган. Бирок жайкы сезондо суу колдонуу эсептелгенден үч эсе жогорулайт!

- Суунун 50 көрсөткүчү бар жана алардын бардыгы санитардык нормаларга жооп берет, болгону майда дисперстүү салмактанган бөлүкчөлөр үчүн тунуктук жок. Бир литрине бир жарым миллиграмм стандарт болсо, биздин сууда ал көрсөткүч 5-10 миллиграмм - деп маекке «Водоканал» муниципалдык мекемесинин директору Сабырбек Омурканов колушат. Түшүндүрүүсү боюнча, Каракол суусу табигый түрдө ылай келет, андыктан суу тазалоочу жабдуулар аны толук тазалоого күчү жетпейт.

Бул маселени чечүү үчүн Азия Өнүктүрүү Банкы «Ысык-Көлдү туруктуу өнүктүрүү» долбоорунун алкагында, «Каракол» суу алгычында түтүккө берилчү сууну алдын ала тундуруучу резервуар куруп жатат.

Курулуш ишкана сентябрда резер-

вуарды бүтүрүп берүүнү убада кылган, бирок кечигип жатат. Курулуштун 80 пайызы даяр. Жылдын соңуна чейин аяктары күмөн. Тундургучту эмки жазда бүтүрүп, тапшыраары реалдуурак. Мына ошондо, коммуналдык мекеменин жетекчиси ишенгендей, абал жакшырмакчы. Тазалоочу курулмага алдын ала тундурулган суу берилип, сапаты кыйла жакшырат.

Ал эми Кашка-Суу дарыясынын суусун, жайкысын коммуналдык кызматкерлер тазалабай эле түз берүүгө аргасыз. Анткени шаар сууга чаңкап турат.

- Капиталдык оңдоодон кийин советтик доордон бери колдонулбай турган тундуруучу жайларды бутак-шагылдан арылтуу үчүн иштеге баштайбыз. Чып-калоочу жабдууларды тазалап, дат баспаган элек коёбуз, табигый фильтр катары таш салабыз, бактериялардан тазалоочу тутум орнотобуз. Баса, иш жартылай аткарылды - деп, «Водоканал» жетекчиси баса белгиледи.

Сугат маалында суу колдонуу көлөмдөрүн жөндөө чечими бар. Ошондой максатта колдонгон турак-жайларга суу ченегичтерди орнотуу каралган. Ал Европалык Реконструкция жана Өнүктүрүү Банкы менен швейцариялык өнөктөштөрдүн биргелешкен долбоорунун алкагында болот. Ал үчүн 20 миллиондой сом керектелет. 50% швейцариялыктар грант түрүндө берсе, калганын ЕРӨБ Банкы жеңилдетилген насыя түрүндө берет. Бирок суу ченегичтерди 2019-жылы гана орнотуу башташат. Азырынча болсо ЕРӨБ менен макулдашууга кол коюуну күтүп атабыз.

Сиз төлөдүңүзбү?

- 2013-жылы Каракол шаардык ирригациялык тутумдарын өнүктүрүү стратегия долбоорун иштеп чыгып, ар бир участка арык тутумун өткөрүп, сугат маселесин биротоло жана түбөлүк чечели деп көздөгөнбүз - деп, Каракол шаардык кеңештин депутаты, ЖКК комиссиясынын төрагасы Канат Ишембиев баяндайт. - Бирок чек-

Бул суроого жооп алуу үчүн биз Каракол шаардык администрациясына жөнөдүк. Жетекчиси Данияр Арпачиев жана абалды жакшы билип, көп жылдан бери көйгөйдү чечүү үчүн күрөшүп келаткан эки адис, учурдагы абал тууралуу жана караколдуктардын үйүндө таза ичүүчү суу качан агып баштарын ачык-айкын айтып беришти.

Караколдун мэри Данияр Арпачиев: иш өз нугунда жүрүп жатат.

телген бюджет айынан ишке ашыра алган жокпуз, сугат маселесинен башкалары да шаарда толтура жана алар тез арада чечүүнү талап кылат. Үч жыл бою бюджет башка багыттарга – жолдорду оңдоо, бала бакча менен мектеп курууга жумшалып келди. Шаар өсүп, өнүгүп жатканын эстен чыгарбоо керек. Келерки жылга биз акыры сугат тутумуна каражат бөлүүнү үмүттөнүп жатабыз.

Коммуналдык кызматкерлер менен шаар жетекчилиги үчүн турган дагы бир абдан курч маселе – калктан колдонгон суусу үчүн акысын жыйноо. Айрымдар көптөгөн жылдар бою төлөбөй келсе, башкалары бир үйдө жашаган адамдардын санын азайтып көрсөтүшөт. 2013-жылы швейцариялык долбоордун талабы боюнча үч эсеге жогорулаган тариф боюнча да сапаты начар болгону үчүн Караколдогу суу акысы эң арзан бойдон калууда. Бир куб метри үчүн 1,22 сомдон 3 сом 66 тыйынга чейин көтөрүлгөн. Андан сырткары, тарифтик тор суунун колдонулган максатына жараша – ичүүгөбү, сугаруу үчүнбү, өзүнчө түзүлөт. Үйдө мал кармап, унаа жана огород болсо – көбүрөөк акы.

Бирок ал учурда да адамдар алдамчылыкка барууда – бешөө жашап, экөө үчүн гана төлөйт. Мэрияда муниципалдык аймактык округдардын башкармалары – болуштары справка бергенде жашоочулардын санын калп айтпай, чын көрсөтүүсүн кубаттоочу жолдорду ойлонууда. Ошондо, чиновниктердин айтымында, тарифтерди да жогорулатуунун кажети жок болот. Жыйналган каражаттын көлөмү дароо эки эсе көбөйөт.

Юлия ШИТОВА.

«КУМТӨРГӨ» КОЮЛГАН ДООЛОР:

ИЛДЕТТЕР, КУРГАКЧЫЛЫК

«Ооба» жана «каршы»

Элеттиктердин Кумтөрдүн ишмердүүлүгүнүн аймакка таасир этүүсү боюнча пикири экиге бөлүндү. Бир нече жергиликтүү тургундар «Кумтөр» менен эч кандай көйгөй жок экенин айтып, жана табияттын да, өзүнүн да денесинде эч кандай терс таасир жок деп билдирди. Жакшы гана жактар: Республика бюджетине салым, канадалык компаниянын акчасына курулган жол, мектептер, бейтапкана жана бала-бакчалар, Ысык-Көл облусунун өнүктүрүү фондусуна жылыга каражат которуулар, иш орундары жана татыктуу ма-яна -компанияда эмгектенген 2900 кыргызстандык жаран, ар биринин аркасында үй-бүлөсү жана көптөгөн туугандары бар экенин унутпайлы.

«Кумтөр» жабылганда кимге жаман болмокчу? Карапайым элге гана. Жумушсуздук. Пенсия менен айлык төлөнбөй калат», - деп, Жети-Өгүз районундагы бир тургун ишкана мөөнөтүнөн мурда токтогулган учурда, кейиштүү көрүнүштү сүрөттөйт.

Башкалар болсо сын пикирге ыктады. Жаман экология, алма бак менен өрүк зарлардын куурашы же курт-кумурска капташы мөңгүлөрдүн эриши жана түгөнгүс радиация, жана сөзсүз начарлаган ден соолукка даттануу. Бирок, өзүнүн эмес, же тууган-тааныштыкы да эмес, «эл айтып атат имиш». 18 жыл мурдагы Барскоон дарыясына Кумтөрдүн цианид ташыган машинеси кулашын да эскеришет.

«1998-жылдын май айында Барскоонго цианид төгүлгөн. Ал ошол жылы туулган балдардын саламаттыгына таасир этти. Мен аларды мектепте окуткам. Арасында майыптар көп», - деп айыл жашоочусу бөлүшөт.

«Менимче рак оорулары көп. Кандагы кант жогору. «Кумтөр» үчүн дешет», - бирок, деп аткан адам ким экенин тактабайт.

«Ишкана экологияга терс таасир этүүдө. Суу азайды. Алма-өрүк куурап атат. Элде оору көбөйдү...», - деп Жети-Өгүз районунан жашоочу арызданат.

«10 жыл мурда дарактарда бир да курт жок эле, азыр баары башкача. Алтын өндүрүүчүлөр мөңгүнү талкалап атат», - деп Саруулук бир аял капа болот.

Баарынан курч айткан балыкчылык карыя болду: «Экологияны бузду. Нарын дарыясына химикаттар агып атат. Урпактарга калчу суунун сапаты начар. Петров мөңгүсүн болсо таштандыга көөмп салышты. Чоң тоо бар эле – аны казып салышты. Мындай өндүрүштүн кесепети бүт Кыргызстан үчүн начар болмокчу».

Эми буга илим менен медицина адистеринин пикирин сурап, билдик.

Ысык-Көлдүн тескейдеги тургундары аймактагы экология боюнча тоо-кен өнөр жайынын терс таасири тууралуу пикир бөлүштү. Кайсынысы чын, кайсы төгүн экенин «Ысык-Көл Кабарлары» эксперттер менен талдап чыкты.

Эрип кеткен трагедиянын жаңырыгы

Жогоруда айтылгандардын экологияга тиешелүүсүнө «Инициатива «Арча» коомдук фондунун негиздөөчүсү, орнитолог, профессор, биология илимдеринин кандидаты, география илимдеринин доктору, Кыргызстандын эмгек сиңирген илимий ишмери Эмиль Шүкүров комментарий берүүгө макул болду.

- Эмиль Джапарович, 18 жылга артка кайрылсак, ошол кездеи ЖМКлар жазгандай эң ири экологиялык катастрофа болгон кез. Чындап азыркыга чейин көлдүн элине кесепетин тийгизүүдөбү?

- Барскоон катастрофасы чындап эле айрым таасирин тийгиз-

Көлдүн тескейинде айрым фермерлер кумдак жерлерден да мол түшүм алат. Мээнеткечтик менен чеберчилик айкалышса – колдон баары келет. Алар тагдырга таарынып же бирөөнү күнөөлөгөнгө көнгөн эмес.

Эмил Шүкүровдун пикиринде компания тууралуу ушактар ашкере апыртылган. Көбүнесе аларда кыпындай да чындык жок.

ЖАНА ЭРИГЕН МӨҢГҮЛӨР

ген. Барскоон дарыясынан айылды аралап өтчү, коңшу айылдарга чейин эл суу алган арык бар. Эң алгачкы сааттарда цианид менен уулангандар болду. Келтирген доо үчүн чоң компенсация төлөнөрүн укканда, доктурга кайрылгандардын саны геометриялык прогрессия боюнча өсө баштады. Анын өзү таң калычтуу, анткени бир аз убактан кийин ичүүчү суу таза абалга келген - күндүн нуру менен кычкылтектерин таасиринен цианид зыянсыз заттарга ажырап кетет. Авария болгон жерде да., Барскоон дарыясы куйган Ысык-Көлдүн жээгинде да ден соолукка коркунуч жараткан нерсе болушу мүмкүн эмес эле. Спекуляциялар башталган. Бир жолу теледен бир адам пияз жеп, ууланганын болгон окуядан эки жыл(!) өткөн соң көргөм. Ушак-кеп өтө көп болгон, балык, чардактар, ал тургай иттер кырылып атат деген кептер тараган. Айың кеп атайы жайылтылган, каржыланган деп да шектенем.

Ал эми тоо-кен өндүрүшүндө цианид колдонуу менен байланыштырып жаткан оорулар жөнүндө сөздөр – атайы айтылган калп. Кумтөр менен Ысык-Көл өрөөнү эки башка суу бассейндеринде жайгашкан. Кендеги суулар цианид менен булганган күндө да ал суу Ысык-Көлгө куйган дарыяларга баруусу эч мүмкүн эмес. Мага бир жолу жергеликтүү жамааттан келишкен. Жердешинин бешпи, же онбу жылкысы Кумтөр дарыясынан суу ичкенден кийин кырылып калыптыр. Жылкычылар кайтарылган режимдик объектиге кандайча киргенин дароо тактадым. Көрсө, алар кенден кыйла төмөн жайгашкан жер жөнүндө айтып атыптыр. Алдап не кереги бар? Ал жакта анчалык деңгээлдеги уулуу заттардын концентрациясы такыр мүмкүн эмес. Анда алар дагы бир имиш ойлоп таба калышты: «Инвестор туюккаптагы уулуу агындыларды түн ичинде агызып атат!». Ушундай жөө жомоктор айтылат.

- Парламентте «Кумтөр» менен байланышкан кылмыштардын эскилик мөөнөтүн алып таштоо сунушу жаңырды. Себеби, картары өсүмдүк менен айбанаттарды массалык кыруу, суу менен абаны уулантуунун алдын алуу айтылды. Эл өкүлдөрүнүн сөздөрүнө кандай карайсыз?

- Кептин баары алар сөзү үчүн эч кандай жоопкерчилик тартпаганында. Кыргызстандын башка аймактарында адамдан дыр качкан аркар, тоо теке-

лер кен аймагында жай оттоп, өзүнө 20-30 метрге чейин жакын жолотуп атканда кайдагы экоцид жөнүндө сөз? Айбанаттар өзүн Кумтөрдө эркин жана коопсуз сезет. Анын үстүнө, кен аймагы бай экосистем жок, шагылдуу чөл жерде турат. Эмнени кеп кылабыз?

Акты ак, караны кара деш керек

- Анда аймактагы сугат суусу жетишпей, жемиш бактар неге куурап атат?

- Биринчиден, суунун көлөмү эл айткандай катуу азайган жери жок, экинчиден, Кумтөрдүн суунун көлөмүнө эч кандай тиешеси жок. Балким, кээ бир аймактарда жер алдындагы суулардын көлөмү азайып, алар бактардын тамырына жетпей, же багбанчылар жакшы сугарбай жаткандыр, себеби ар кандай болушу мүмкүн. Ал эми курт-кумурскалар менен күрөштө акыркы кездерде арзан кытайлык заттар колдонулууда. Алар өтө уулуу келип, курт-кумурскаларды гана эмес, аларды жечү жандыктарды кошо жок кылууда. Жыйынтыгында гүлдөгөн бактар чөлгө айланууда.

- Мөңгүлөрдүн эриши да көлдүктөрдү катуу кабатыр кылган маселелердин бири. Күнөө кимде?

- Давыдов мөңгүсү жөнүндө айтсак, анын бир жеңи кендин үстүндө жатат жана анын бир бөлүгүн башка жакка которуу – алтын өндүрүүдөгү зарылчылык. Тоо-кен иштеринин жүрүшүндө бир мөңгүнүн көлөмү азайып жатканы талашсыз. Бирок, Кыргызстандын бардык мөңгүлөрү эмне себептен кыскарып жатат деген суроого кандай жооп беребиз? Алар кен аймагынан жүздөгөн чакырым алыс жайгашкан. Мөңгүлөрдүн эришин тездетип аткандарга көп малы бар депутаттар менен өкмөт мүчөлөрүнүн да тиешеси бар. Миндеген баш малды көзөмөлсүз жайып атып, бийик тоодогу жайлоолор малдын туягына туруштук бербей, чаны сапырылып, такыр жерге айланууда. Чанды шамал тез эле мөңгүлөргө айдап, өндүрүштөн чыккан чандын көлөмүнө салыштырмалуу кыйла чоң аянтагы муздун үстүн кара чаң каптады. Ал мөңгүлөрдүн эришин тездетет. Бирок ал жөнүндө эч ким унчукпайт.

- Тескейдин жашоочулары радиациядан да аябай коркушат...

- Кумтөр жөнүндө айтылган ушак-айындардын эң жеткен жалганы ушул. Кен чыккан

жердеги радиациянын деңгээли Бишкектеги радиациялык фондон да төмөн. Кен турган геохимиялык аймакта радиацияны нурланткан оор металлдар абдан эле аз. Мен андан көрө Кажы-Сайга көңүл бурууну сунуштайт элем. Радиациянын деңгээли радиактивдүү породадар чыккан жерде гана эмес, көл жээктеги пляжда да ашкере жогору. Ал кайдагы бир тоонун чокусунда эмес, Ысык-Көл айдыңында жайгашкан жер.

- Нарын сууну ыплак кылып аткандар ким?

- Дарыя Нарын шаарына кирген жана чыккан бөлүктөрүндө көз карандысыз изилдөөлөр аткарылган. Жыйынтыгында, Кумтөрдөн ылдый суунун агымы булганычка калды дегени калп болуп чыкты. Ал эми шаардан аркы бөлүктөгү суу чындап эле булганган. Чыныгы маселе – бул дарыянын бир да тыңгылыктуу тазалоочу курулмасы жоктугунда. Булганычтар жөн эле бир жерден экинчи жерге которулууда. Белгилей кетчү учур – Кыргызстан боюнча бардык ири дарыялардын орто жана төмөнкү агымдары катуу булганган. Биздин мандайыбызда агып өткөн Чүй суусундагы булганыч деңгээли уруксат болгон чектен көп эсе ашып кеткен, бирок ал маселеге кызыккан жан жок.

- Бүгүнкү күндө «Кумтөр» ишканасына байланышкан чыныгы, ойдон чыгарылбаган көйгөй барбы?

- Эң чоң көйгөй ишкана ызычуу чыгаргандардын колуна өтүп кетсе жаралат. Азыркы турушунда Кумтөрдүн экологияга таасири бүтүндөй Кыргызстанга коркунуч жараткандай эмес жана кабатыр болууга негиз жок. Жалпы абалга сырттан карасак, тоо-кен өндүрүшү адамзат алектенчү нерсе эмес. Анткени, тоо-кен өндүрүүнүн табияты айлана-чөйрөгө коопсуз болушу мүмкүн эмес. Ал эми суроого объективдүү караганда «Кумтөр» берген таасир башка кен ишканаларга салыштырмалуу кыйла аз.

Таз тарангыча той таркайт...

Тескейдеги адамдардын сыр-коолошу боюнча абалга Ысык-Көл облустук саламаттыкты сактоо тутумунун координатору Эсенбек Сатылканов айтып берди. Айтмакчы, Барскоон кырсыгы болгондо адамдарга тез жардам көрсөтүп жүргөн дарыгерлердин бири. Бир айдан ашуун убакыт жеринде иштеп, бүгүнкү күндө ден соолугуна эч даттанбайт.

Медиктер статистикага таянат. Жана ага ылайык Эсенбек Сатылканов имиш менен жаңылыштыктарды төгүндөп, туура жана так маалымат берет.

- Эсенбек Абылаевич, Жети-Өгүз менен Барскоон айылдарынын эли рак жана кант оорусуна көп адам чалдыгып, ооруп атышат деп даттанат. Илим эмне дейт? Статистика келтире аласызбы?

-Алардын логикасына таянсак, сыркоологондордун көбү Жети-Өгүз менен Тон райондорунда жашоого тийиш. Бирок медициналык статистика такыр башканы далилейт. Өткөн жылдардагы маалыматтарды анализдеп, онкологиялык оорулардын көбү Балыкчы шаары менен Ысык-Көл районунда катталат экен. Көлдүн тескейи эмес эле, күнгөй тарабында болуп атат. Андыктан ал даттануулар негизсиз.

Менин пикиримде, аймактын жашоочулары эмес, компаниянын кызматкерлерин сурамжылоо туура болмок. Кен ишканаларынын айдоочулары, экскаваторчулары, жардыруучулары, инженерлери өзүн кандай сезишет, онкологиядан, радиациядан коркушабы? Алардын көбү «Кумтөрдө» 20 жылдан ашуун эмгектенүүдө жана дагы да иштей берүүгө умтулары белгилүү.

- Кант оорусу эмнеден пайда болорун окурмандарга кыскача эскерте кетсек.

- Көбүнесе адамдын жашоо көндүмдөрү жана турмушунан көз каранды. Тобокел фактору жана организмдин сыр-коого ыктымалдуулугу деген түшүнүктөр бар. Адам кайда иштебесин - «Кумтөрбү», алмаз чыккан кендеби, кеңседе отурабы, ооруп калышы мүмкүн. Эң

башкы себептери болсо стресс, ашыкча салмак, туур эмес тамактануу, аз кыймылдаган жашоо образы жана башка ушул сыяктуу. Кумтөрдүн тиешеси бул жерде жок.

- Макул, буга эч кандай каршы айта албайбыз. Бирок, онкология менен тоо-кен өндүрүшүндө түзмө түз байланыш бар дешет. Цианиддер, зыян, радиация... Ага эмне дейсиз?

- Ооба, рак бүгүн жашарууда. Сыркоологондордун саны өсүүдө. Бирок тоо-кен өндүрүшүнө байланыштыруу болбойт. Факторлор көп: тукум куучулук, зыяндуу адаттар, айрым коркунучтуу вирустар... Өмүрүнүн жарымын тамеки менен насвай тартып, ооз көндөй рагына чалдыккан адамга Кумтөрдүн кандай тиешеси бар, айтыңызчы? Же тоо-кен өндүрүшү менен аялдардын жыныстык органдарындагы рагы кандай байланышы бар? Бейтаптар жылдап бейтапканага текшерилбей, анализ тапшырбай, алгачкы симптомдорду байкаса да дарыгерлерге кайрылбай, убагында дарыланбай өөрчүтүп ийишет. Жыйынтыгында кайтарылгыс чекке жетет. Башындай оңой дарылап койчу ооруну ашказан жарасына өөрчүтүп, айыкпас илдетке айландырып ийүүдө. Көпчүлүк учурда онкология айыкпай чекке жеткенде аныкталат – коңгуроо какчу суроо мына ушунда болушу абзел.

Юлия ШИТОВА.

«КУМТӨРДҮН» САЛЫМЫ:
ТОГУЗ АЙДА КЕН ИШКАНАНЫН КАЗЫНАГА
САЛЫМЫ 5 МИЛЛИАРД СОМДОН АШТЫ

«Центерра» жана «Кумтөр Голд Компани» компаниялары III чейректеги ишинин жыйынтыктарын чыгарып, жыл башынан берки өндүрүштүк жана финансылык жыйынтыктарын эсептешти.

Канча өндүрүлдү жана канчасы сатылды

Алтын өндүрүүчү үчүнчү чейректе Кумтөрдөгү №17 иш участогунан келип түшкөн руданы кайра иштетүүнү улантканын билдирет. Алтын өндүрүүнүн көлөмү өткөн жылдын 103 701 унция көрсөткүчүнөн ашып, 166 030 унцияны түздү. - Өндүрүш көлөмүнүн өсүшү SB зонадан казып алынган жана кайра иштетилген руданын бай болгондугунда. 2015-ж. ушул эле чейректе компания №16 участоктон кампага ташылып келген жана №17 участкактун аймагындагы курамында алтын кыйла төмөн рудаларды кайра иштеткен, - деп, Компанияда түшүндүрүп беришти. Үчүнчү чейректе Кумтөрдө 1,6 млн тонна же өткөн жылдын ушул эле мезгилине салыштырмалуу 5 пайызга көп руда кайра иштетилген. Фабрикага келип түшкөн руданын курамында алтын орточо 4,11г/т, ал эми ылгап алуу пайызы 81,4%ды түздү. 2015-ж. ошол эле мезгилинде көрсөткүчтөр тиешелүү түрдө 2,83 жана 75,7% түзгөн.

Фабриканын өндүрүш кубаттуулугу да артып, суткасына орточо 17 074 тонна руда иштетилди. Бул көрсөткүч өткөн жылдын ушул эле мезгилинде суткасына орточо 16 262 тоннадан ашкан эмес. АЫФтын өндүрүмдүүлүгү руда кампалардагы металлургиялык параметрлери түрдүү руданы АЫФка аралаштырып берүү боюнча стратегиялык пландоо, электүү шагыл футеров-

каларды көбөйтүү жана жартылай өзү майдалоочу тегирмендеги шарлардын өлчөмүн чоңойтуу аркылуу өскөн. Сатып өткөрүлгөн алтындын көлөмү 164 847 унция, же 5,13 тоннаны түздү. Продукцияны сатып өткөрүүдөн түшкөн жалпы каражат 220,2 млн долларды түздү. 2016-жылдын тогуз айында компания дээрлик 11 тонна (350 198 унция) алтын өндүргөн. Тогуз ай ичиндеги КР бюджетине салыктар, социалдык фондуна которуулар жана башка милдеттүү төлөмдөр 5 миллиард сомдон ашты.

2016-жылга прогноз

2016-ж. Кумтөрдө жалпы капиталдык жумшоолор (кыртыш ачуу иштерин кош-

погондо) эсептөөлөр боюнча 85 млн долларды, башта каралгандан 12 млн долларга азыраакты түзмөкчү. Ошондой эле компания негизги фондуларды колдоого жумшоолорду мурда пландалган 75 млн доллардан 68 млн долларга кыскартты. Бул мурда болжолдонгондой айрым ири жүк ташуучу техникалардын ири жана майда ремонттук жумуштарынан баш тартуу же кийинкиге калтырууга байланыштуу (7 млн доллар).

2016-ж. өндүрүштү өнүктүрүүгө мурда белгиленген жумшоолор да 22 млн доллардан 17 млн долларга кыскартылды. Бул кыскартуу 2016-ж. карьердин контурларын кеңейтүүгө, улантылып жаткан инфраструктурадагы бир ка-

тар объектилерди көчүрүүгө жумшоолордун сметасы азайганына байланыштуу (азаяу көлөмү 5 млн доллар).

Карьерди кеңейтүүгө байланышкан кыртыш ачуу иштерин капиталдаштырууга чыгашалардын акчалай курамы №18 иш участогундагы кыртыш ачуу иштеринин көлөмүнүн көбөйүүсүнө байланыштуу эсептөөлөргө ылайык, 122 млн долларды түзүүгө тийиш (мурда алар 108 млн. доллар көлөмүндө пландалган). 2016-ж. кыртыш ачуу иштерин капиталдаштырууга жалпы чыгымдар (эскирүүгө, жешилүүгө жана амортизацияга которууларды кошкондо) 150 млн доллар көлөмүндө (мурда 145 млн каралган) каралууда.

СӨЗМӨ СӨЗ

«Өткөн чейректе «Кумтөр» мыкты өндүрүштүк көрсөткүчтөргө жетти»

- SB зонасынан келип түшкөн алтынга бай руданы казып алуу жана фабрикалык кайра иштетүүнүн жүрүшүндө 166 030 унция алтын өндүрүү менен «Кумтөр» өткөн чейректе мыкты өндүрүштүк ийгиликтерге жетишти. Негизги фондуларды колдоого жалпы жумшоолор сатып өткөрүлгөн продукциянын жалпы чыгымдары 555 долларды түзүп, жалпы тармак боюнча эң мыкты көрсөткүч жана биздин баштагы эсептөөлөрүбүздөн алда канча жогору. Чейректе «Кумтөр» 106 млн доллар эркин каражат өндүргөн, бирок, «Кумтөр» долбоору өндүргөн бар каражатка уруксат жоктугунан компания ар чейректик дивиденддерди төлөөнү ушул жылдын декабрына чейин калтырууну чечти – деп чейректик жыйынтыктарды «Центерра» компаниясынын башкы аткаруучу директору Скотт Перри комментарийледи. - Үчүнчү чейректеги кирешелер боюнча билдирүүбүзгө ылайык, Кумтөрдөгү алтын өндүрүүнүн жылдык эсептик көлөмү 520000-560000 унцияга чейин көбөйдү. Мындан сырткары, негизги фондуларды колдоого жалпы жумшоолордун эсептик көрсөткүчү алты пайызга төмөндөдү. Эми бул көрсөткүч сатып өткөрүлгөн продукциянын унциясына Кумтөр үчүн 692 долларды түзөт.

ТАКТАП АЙТКАНДА

Кумтөр долбоору боюнча 2016-ж. тогуз айындагы салыктар жана милдеттүү төлөмдөр

	Миң АКШ доллары		
	I чейрек 2016	II чейрек 2016	III чейрек 2016
Дуң кирешеге салык	15 076,88	13 967,338	20 954,16
Ысык-Көл облусун өнүктүрүү фондуна салым	1 159,76	1 074,41	1 611,86
Экологиялык төлөм	310,00	-	-
Кызматкерлердин кирешесине салык	1 125,93	1 151	939,77
КРдин Социалдык фондуна төлөмдөр	5 056,86	4 594,30	4 245,85
Бажы төлөмдөрү	188,74	138,758	74,63
Резидент эместердин кирешесине салык	173,33	190,28	772,82
Башка салыктар жана милдеттүү которуулар	63,92	348,862	105,20
БАРДЫГЫ	23 155,42	21 464,95	28 704,28
АКШ долларынын КРдин сомуна карата расмий курсу	70,0158	67,4860	68,6538
Төлөмдөрдүн эквиваленти миң сом менен	1 621 245,46	1 448 583,41	1 970 657,85

Курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы мамлекеттик агенттиги «Кумтөрдү» көз карандысыз кеңешчи АМЕКтин сунуштамаларын аткарбайт деп айыптоодо. Экологиялык абалдын мониторинги жана кен ишкананын рекультивациясына даярдануу иштери жөнүндө биздин атайын репортаждан окуңуздар.

Кумтөрдөгү экологиялык абалды көзөмөлдөө максатында технологиялык трассанын боюна ар бир 2-3 км сайын мындай чаң жыйнагычтар орнотулган.

«Кумтөр Голд Компанидеги» айлана-чөйрөнү коргоо бөлүмүндөгү ага инженер Владимир Пак аспаптын көрсөткүчтөрүн алып, чыпкасы бар кассетаны лабораториялык изилдөөлөргө алат. Адис нормадан ашкан көрсөткүчтөр эч качан болгон эмес деп билдирет.

ЭКОЛОГИЯГА КАМ КӨРГӨН ӨНДҮРҮШ

Доого негиз жок

Окуя эмнеден башталган. Эл аралык «АМЕК» компаниясынын адистерин кыргыз өкмөтү 2013-жылкы долбоорду реструкташтыруу жана тең үлүшкө ээ кыргыз-канадалык биргелешкен ишкана уюштуруу боюнча сүйлөшүүгө жалдаган. Америкалык геотехниктер кен ишканада экологиялык жана техникалык экспертиза жүргүзгөндөн кийин отчетунда «Кумтөр» алдыңкы эл аралык стандарттарга ылайык иштеп жатат!» деп мактап, экология боюнча сунуш катарында бир нече учурду айткан. Белгилүү болгондой, тараптар макулдаша алган эмес. Кыргызстан сүйлөшүү процессинен чыгууну чечкен, ал эми «АМЕК» сунуштары сунуш бойдон турган. Инвестор аларды аткарбай койсо деле болмок, анткени андай маанидеги сунуштарды аткарууга милдеттендирген мыйзам эч жерде жок. Бирок, компания өз демилгеси менен 24 пункттан турган сунуштарды аткарууга киришкен. Кайдагы доо, туурабы? Бирок, айып табылып, доо коюлду. Иликтөө көрсөткөндөй, кыргызстандык жаратылышты коргоочулар инвесторго айып иретинде сырттагы көз карандысыз кеңешчинин бир катар сунуштарын аткарбоону эсептеген.

«Булганыч тобокелдиктерин изилдөө жыйынтыктары жана Кумтөр кенин рекультивациялоо долбоору берилген эмес, рекультивацияга жумшалуучу каражатты Кыргызстандагы банкка жайгаштырып, чогултуу маселесин чечүү аракети жок жана быйылкы төлөм аткарыла элек. Петров көлүндөгү суунун деңгээлин төмөндөтүү чаралары жок (бул маселени компания кандай чечип жатканын 16.06.2016-ж. сандагы атайы репортаждан окуңуздар. Авт.) жана эл аралык «АМЕК» компаниясына сунуштарды аткаруу боюнча расмий жооп берилген эмес» - деп КТЧКЖТЧМА өзүнүн расмий пресс-релизинде билдирген.

Компания топ-менеджменти эки сураткан жок. «Кумтөр Голд Компаниде-

ги» экология бөлүмүнүн директору Бен Феррис ар бир пункту боюнча кенен баяндап, кандай иштер аткарылганын жана аткарыларын көрсөтүп да берди.

Сунуштадыңарбы? Аткаруудабыз!

Учурда «АМЕК» берген 24 сунуштун 22си аткарылып, калган экөө аракет үстүндө. Дароо эле баары боло калбас. Айрым нерселерге бир нече апта, айрымдарына айлар жумшалат.

- «АМЕК» берген сунуштарды милдеттүү аткарууга юридикалык негиз жок болсо да, биз аларды ыктыярдуу аткаруудабыз деп, Бен Феррис баса белгиледи.

Эмнелер аткарылды? Мында тизмеден мисал келтирсек: Өндүрүш агындыларын тазалоочу жайлардын кубаттуулугу жогорулатылган, агындыларды аммиактан тазалоо үчүн саздак жайлар жасалган, айлана-чөйрөнүн кен өндүрүшүнөн булгануу тобокелдиктерин изилдөө аткарылып, ачык жарыяланган. Ишке тартылган көз карандысыз кеңешчинин отчетунда «адамдардын химиялык уулануусуна эч кандай коркунуч жок, айлана-чөйрөгө таасири болсо эң минималдуу» деген тыянак чыккан. Компания үч жыл сайын кенди жабуунун концептуалдык планын иштеп чыгат. Акыркысы 2013-жылы жарыяланган, ал эми учурда жаңы нускасы даярдалууда. Андан сырткары, кен ишкана аймагын рекультивациялоого даярдык башталган.

- Биз «АМЕК» сунуштарынын баарын толук аткаруу ниетиндебиз - деп айтат «Кумтөрдүн» башкы экологу. - «Азырынча маселе рекультивацияга каралган каражатты Кыргызстанга которууда гана. Бул суроону Кыргызстан Өкмөтү менен биргелешип гана чечсе болот».

Республика топтолгон каражатты (21 млн доллар, анын ичинде быйыл которулган үч млн да кирет) британиялык банктан алып, кыргызстандык банкка которууну талап койгон. Инвестор каршы эмес. 2011-жылдан бери ком-

Бул эксперименталдуу участка кумтөрчүлөр Кыргыз улуттук агрардык университетинин кызматкерлери менен биргеликте суукка чыдамкай ар түрлүү көчөттөрдү отургузушууда. Он жылдан соң, кенди рекультивациялоо үчүн көптөгөн көчөттөр керектелинет.

пания маморгандар менен Рекультивация фондун которуу боюнча кеңешип, талкуулап, көп ирет өкмөткө кат аркылуу кайрылган. Бирок акчаны которуп келүү схемасы иштелип чыккан эмес. Эми кыргыз тарап чыгынып, чечип бербеген маселе үчүн да инвестор күнөөлүүбү?

Норманын чегинде

Абадагы чаңга ар апталык мониторинг - тоо-кен өндүрүшүндө оор жүк ташуу техникасынын жүрүшү менен жардыруу иштери себеп болгон алтын өндүрүүчүнүн «көнүгүүлөрү». Ал үчүн кен аймагындагы алты жерде жапон үлгүсүндөгү атайы чаң топтогучтар орнотулган. «Кумтөр Голд Компанидеги» экология бөлүмүнүн инженери Владимир Пак ал аспаптардын иштешин кеңири түшүндүрдү.

- Даярдалган фильтр (нымын кургатуу үчүн 24 саат инкубатордо 20 градуса кармап, салмагы тартылат) чаң топтогучка салынып, аспапты иштеткенде абадагы чаң ага топтоло баштайт. 24 сааттан соң адистер аспаптын көрсөткүчтөрүн катташат (катталган жалпы абанын көлөмү, аба агымынын басымы) да, көрсөткүчтөрдү

нөлгө жаңылап, фильтр бар кассетаны лабораториялык изилдөөгө алышат - деп Владимир баяндады. - Чандоонун уруксат болгон норма чеги куб метринен 500 микрограмм. Бирок андай жогору көрсөткүчтөр тоо-кен иштерине чукул турганда да бизде болбойт. Борбордук карьерден канчалык алыс жайгашканына жараша көрсөткүчтөр түрдүү болот - жакынында куб метрине 120 микрограмм, алысында - 23 микрограмм. Жайкысын албетте, кышка караганда көрсөткүч жогору болот жана жылуу мезгилдерде кызматкерлер чаң менен күрөшүп, жолдорго суу сээп турушат. Болгондо да кальций кошулган суу. Андай аралашма чанды бара-бара цементтеп, бекем ныкталган чаң машина дөңгөлөгүнө бир жумага чейин туруштук берип, бекем басылып турат.

«АМЕК» сунуштаган «Кумтөрдөгү» экологияга мониторингдин башка тутуму Барксоон айылынан кенге кеткен технологиялык трассанын 8-километринен 85 чакырымга чейинки жол боюнда орнотулган. Ар бир 2-3 чакырым сайын чаң топтогучтар орнотулган. Аспаптын чөйчөгүндө альгицид кошулган нейтралдуу, суукка тоңбогон, ысыкта учуп кетпеген суюктук бар. Ай сайын аны жыйналып, курамы лабораторияда изилденет.

- Эми «Кумтөр» кениндеги көрсөткүчтөрүбүз норманын чегинен ашпаса, жол боюнча албетте маселе болушу мүмкүн эмес - деп эколог-инженер түшүндүрөт. - Технологиялык трассага да суу себилет. Андыктан экосистемага терс таасир негизи эле жок.

Юлия ШИТОВА.

Келишимдүү жапайы мышык - зоопарк меймандарынын сүйүктүү жандыгы.

«БУГУ ЭНЕ» ЗООПАРКЫ:

ЖАНЫБАРЛАР ДҮЙНӨСҮНҮН КӨЙГӨЙ-КУБАНЫЧЫ

«Ысык-Көл Кабарлары» басылмасынын кабарчылары Кыргызстандагы жападан жалгыз зоопаркта толук бир күн болуп, төрт аяктуу жана канаттуу досторубуздан кабар алышты. Бул ирет алар аталган жайдын кызматкерлерине «айланып», зоопарктагы иштин татаалдыгын да жон териси менен сезишти.

Облустук борбордун чордонундагы 8,7 га аянтта айбанаттардын укмуштуудай дүйнөсү орун алган. 1987-жылы ачылган бул жалгыз зоопарк кыйын кезендерде сакталып гана калбастан, соңку он жылдыкта назик, бирок, кайраттуу бир жандын талбаган аракеттеринин аркасында өнүгүп да келе жатат. 2003-жылы Салтанат Сеитова зоопарктын жетекчилигине дайындалган. Бул айым зоопарктын жандыктары үчүн ток жана канааттандырарлык жашоону камсыздай алды. NABU аталган Германиянын жаратылышты коргоо биримдигинин колдоосу менен зоопарк он жыл бою ишин улантып келди. Ал эми 2013-жылы кызматташуу шарттары жаңыртылып, германиялык өнөктөштөр «Кызыл китептеги» жаныбарларды кармоого акча которо баштаган.

Түштөндүрүү өз маалында

Караколдогу конур күздүн кооздугу укмуш. Сууктун эрте түшүшү быйыл жаратылыштын түстөрүн калыбында сактагандай, бак-дарактан да жалбырактар төгүлө элек. Бул көрүнүш Каракол зоопаркынын кызматкерлеринин эбегейсиз аянтты тазалоо ишин да жеңилдетет. Күн суукташа иш да эселеп артып, бурганак күндөрү кар күрөп жатып чарчашат. Тыныгып турган бул маалда ар бир таң жай ыргакта старт алат. Адатта «Бугу Эненин» төрт аяктуу жана канаттуу байырлоочуларына жем чачуудан башталат. Бир жарым жылдан бери иштеп келаткан Турат Чадаев менен араба сүйрөп баратабыз. Андагы чакаларга улпак, буудай, арпа толтурулган.

- Пони жана аттарга кошумча жем бербейбиз, алар табиятынан толуп кетүүгө жакын, - дейт ал, - Калгандарына белгиленгендей жем бербиз. Айтмакчы, айбанаттарды азыктандыруу москвалык

зоопарктар тарабынан иштелип жана сунушталгандай жүргүзүлөт. Төө жана топоздордун ири түркүмү, лама, чар бугу, европалык ламалар чочун жүзгө тандана тигилишет. Бирок, ачкалыгы бизди унутуруп, жандыктар жем жегенге ашыгышат.

- Албетте, адамга көнө түшүшөт, айрымдары жалын сылатат, - деп баш ийкейт Турат, - бирок, буга үйрөткөн болбойт. Туут маалында эркектери опурталдуу. Байкабай калсан, челип коет.

Созулган бугулар биринчи азыгын чайнап бүтө электе кийинкиси берилет. Кайрадан жем ташып баратабыз. Күндө үч маал чөп салышат. Андан кийин ширеси да бар. Тууралган алма менен суу да коюлат. Жылуу суу суукта сөзсүз берилет.

Жырткычтарга кезек түштөн кийин жетет. Ал маалга чейин бардык чөп жегендер жана канаттуулар өз азыктарын алып бүтүшөт. Жырткычтар күнүнө бир маал тамактандырылат, жекшембиде азыктан эс алдырылат. Айрым жандыктарга бул зарыл нерсе. Мисалы, Тарзан кадимкидей казы байлап калганда таттууну, печеньени чектешкен. Ал менен бирге анын ургаачысы Наташа да келбетин сактайт. Зоопаркта айбанаттар суукта ачка кармалат деген сынчыларга кулак кагыш бул. Маймак жандыктардын азыгына арпа боткосу же күрүчтүн акшагы кургатылган жемиш ширеси менен, эт, жашылча-жемиш коюлат. Быйыл жазда Караколго алыскы Дагестандан алынып келген Симба арстанга күнүгө сегиз килодой бодо эти берилет. Келишимдүү арстан жылыткыч төшөлгөн жана чарпалуу жайды байырлап калды. Эр жетип барат. Бойдокчулуктун доо-

рун сүрүүгө дагы убакыт бар, бирок, узак эмес. Ташкенттеги зоопарк менен келишим боюнча ал үчүн эки ургаачы арстан алып келишет.

Азыктандыруунун ортосунда кызматкерлер капастарды тазалоого да үлгүрүшөт. Андан сырткары да жамачылоо, оңдоо, түздөө өңдүү толгонтокой майда иш көп. Мунун баарын жарыкта бүтүрүү керек. Күздө, кышта тез кеч кирет, зоопарк саат беште жабылат. Жайында жумуш андан да арбыйт - жем чачуу, чөп салуу, аянтты тазалоо, сугаруу, жашылдандыруудан башка да кышкы тоютту камдоо деген бар: ар бир мезгилге төрт миң таңгактан тоют даярдоо оңойолтоң иш эмес!

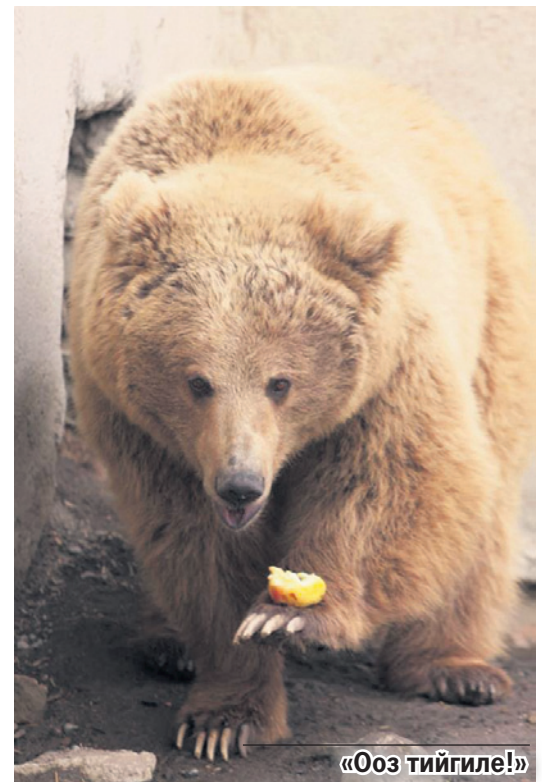
Дарвинизм «тилинин»

Карышкырлар үйүрүндө 12 жырткыч бар. Бир бөлтүрүгү Салтанатка үч айлык кезинде түшкөн. Чоңоюп калганда Салтанаттан башкасын жанына жолотпой, жалгыз ага гана сылатып, эркелей, куйругун шыйпаңдатат.

Иштин чети да оюла элек. Ар бир күн жаныбарларды азыктандыруу менен башталып, тамактандыруу менен аяктайт.

«Ооз тийгиле!»

да алы жетпеген абал

- Бүгүн бизде 34 түрдүү 200 айбанат бар, - дейт «Бугу Эне» фондунун түптөөчүсү жана зоопарктын директору Салтанат Сеитова. - Быйыл бизге «Кызыл китепке» кирген борборазиялык беш ташбаканы белек кылышты (алар тотукуштарга кошуна жайгаштырылган - авт.тактоосу). Ал эми дарбазага бир жарым жашар эки сүлөөсүн жана Каракол канышасы атыккан - мадылды таштап кетишкен. Бирок, аны тоого кое бердик, анткени, ал эбак чоңоюп калган

жапайы мышык эле.

Салтанат жандыктардын биринен бирин бөлүп карабайт, баары өзүнө өзгөчө мамилени талап кыларын айтат. Аларды ыза кылгысы келген аракеттерге аябай терс жооп кайтарат. Маселен, Симба башка ири мышыктардай эле абдан жалкоо. Арстандар өмүрүнүн

көп бөлүгүн уйкуда өткөрүп, ысыкта ого бетер кыймылдагылары жок. Түштө зоопарктагы жандыктар жем-чөпкө тоюп, көлөкө издеп, үйлөрүндө жашынышат. Бирок, адамдарга муну кантип түшүндүрөсүң? Экзотиканы көргөндө акылдан тая алгачкы күндөрү Симбаны ордуна козгоо үчүн таш ыргытышчу.

- «Билетке акча төлөбөдүмбү, ал ордуна туруп койбойт. Оорулуубу мунуңар? Ачкалыктан баса албайбы?» - деген дооматтарды укчумун. Арстанга адамдар зыян келтирип койбосун деп капас торчосун дагы бийиктеттик. Торчо көрүүгө тоскоол, а башка арга барбы? - деп улутунат Салтанат.

Дагы бир жагымсыз учур болгон. Бир киши уулу менен жүргөн. Бийик бакта Тарзан олтурган. Аны карап турушкан, бир маалда эле атасы жерден таш ала: «Азыр уулум, сага муну жерге түшүрүп берем» деп жапон маймылын мээлеп калбасы. Кээде улуулар эле колдоруна банан кармап алып, кебетелерин келиштире: «Менде эмне бар?!» - деп маймылдардын алдында кыйшандашат. Жандыктар эки аяктуу меймандардын мындай аракеттерине дабышсыз таңдана же зекий карап кала беришет.

- Бизде меймандар кол тийгизе алган – эчки жана декоративдик койлор кармалган өзүнчө зоопарк бар. Бирок, аларга адептүү жана руханий жакындашуу жок, элибиз буга даяр эмес экен - деп белгилейт «Бугу Эне» директору.

- Европалык зоопарктарда кандай? Балдар тосмодон өтүп, жаныбарларды сылап, тамактандырышат. Эч убакта кубалап, чыбык менен сайып же мыкчый кармашпайт. Өздөрүн алып жүрүү маданияты - өзүнчө кеп. Ага тарбиялоо зарыл.

Ажайып бир айбанаттар ааламы бар

Зоопаркта түш, бул ирет кызматкерлер өздөрү түштөнүшөт. Чоң столду те-

геректедик. «Бугу эне» фондунда директор, кассирди кошкондо жалпы 15 кызматкер бар. Алардын ону жаныбарларга кам көрүшөт, зоопарктын аймагын карашат, курулуш жана кышкы тоют иштери менен алект. Киши жетишпейт. Бирок, албетте, баары бир каражатка такалат.

- 2014-2015-жылдары «Кумтөрдүн» каржылык көмөгү менен курулушчу жалдап, батыш тарабындагы төрт метрлик дубалды бүтүрүп алганбыз. Калган майда иштерди өз күчүбүз менен аткарып келе жатабыз. Ошондуктан, мындан сырткары да айбанаттарды азыктандырып, капастарды, зоопарктын аймагын тазалаган балдарым кечинде буттарын тарта албай калышат, - деп түшүндүрөт Салтанат.

Кеңешчилер, сынчы, серепчилер эле көп, ал эми жардамчылар жокко эсе. Быйыл Симбанын капасын жылуулоого байланыштуу күтүлбөгөн чыгымдарга тушуктук. Бул ирет да башкы демөөрчүбүз «Кумтөр» куткарды – которулган траншка курулуш материалдарын сатып алганбыз. Ал эми үчүнчү, төртүнчү чейректер үчүн акча канадалык компанияны аралаштырышкан окуялардан улам түшпөй калды. Жандыктарга иштин саясый өнүгүн, тондурулган эсептерди кантип түшүндүрөлү?! Анан да Курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча мамлекеттик агенттигиндеги башаламандык – жаңы директор зоопаркты каржылоону токтотууну буюрду, караколдук жандыктар,

негедир короосунан адашты. Кантсе да, агенттик жем-чөп акысынын көбүн каржылап келген. Чыгым оңой эмес, кызматкерлердин маянасы жана жаныбарлардын азыгына эле 10 млн сом сарпталат.

Бирок, мындай кыйынчылыктарга жеңилип олтуруп калбайт Салтанат.

- Зоопарк жана аквариумдардын Евразиялык аймактык уюмуна мүчө болгону биз үчүн чоң мүмкүнчүлүктөр жаралды, - деп бөлүшөт жакшы кабарынан фонд башчысы, - Алардын колдоосу менен кийинки жылы голландиялык архитектор менен биргеликте «Бугу эне» зоопаркынын концептуалдык долбоорун иштеп чыгып, аны ишке ашыруу үчүн демөөрчү табууну пландоодобуз. Зоопарктын чыгыш тарабын тосуу үчүн дубал тургузушубуз керек, совет маалынан берки маңдайкы жагын заманбапташтырып, капастарды, анын ичинде канаттууларга да, европалык стандарттарга ылайык жасап чыгууга тийишпиз. Европалык, россиялык зоопарктарда жаныбарларды кармоо, территориясын жашылдандыруу ыкмалары менен таанышып чыктым, алардын тажрыйбасын алгым келет. Жандыктардын сүрөттөрү менен үч тилде - кыргыз, орус, англис тилдеринде маалыматтык көрнөкчөлөр даярдалган, жакында аларды орнотобуз.

- Салтанат, ЕАРАЗА өндүрүри уюмга мүчө болуу оңой болбоду. Бул ассоциацияга мүчөлүк эмне берет?

- Биринчи кезекте, макам

жана өнүгүп, тажрыйба алмашып, зоолог-адистерди жана коллекциялар менен алмашуу мүмкүнчүлүгүн жаратат. Жапайы жаныбарларды кармоо, аларды азыктандыруу, дүйнөлүк ар кандай зоопарктардагы иш тартиби боюнча көрсөтмөлөр жыл сайын алмашат, жакшырат, жаңы ыкмалар пайда болот, булардан дайым үйрөнүп турууга тийишпиз. Кандай убак болбосун, алардын колдоосуна таянып, уюмдун атынан оң сунуштама жана мүнөздөмөлөрдү алабыз. Бул убагында туруктуу демөөрчүлөргө айбанаттарды сактоого багытталган керектүү иш алпарып жаткандыгыбызга ынандырууга өбөлгө болот.

Мындан сырткары, октябрда Алматы зоопаркында ZIMS программасы боюнча Species 360 компаниясынын өкүлүнүн жетекчилиги менен практикалык семинар өттү. Ал ишканага биздин фонд да мүчө. Ички эсепти жана коллекцияга мониторинг жүргүзүүнү жакшыртууга багытталган бул программаны дүйнөнүн 89 өлкөсүнүн 1000 зоопаркы колдонот.

- Бүгүн зоопарктарда байкуш жандыктарды капаска камап, акча жеп жатышат деген сымал сындарга кандай карайсыз?

- Зоопарктын зоопаркы бар. Көпчүлүгү каршы чыгып келишет, а бирок, зоопарктардын аркасы менен канчалаган жаныбарлар түрү, жарадар же энесиз калган жандыктар сакталып жатат. Иштин чоо-жайын билип туруп, чындап күйгөн кишилер да бар. Жа-

ныбарлар жөнүндө ойлоп да койбой, жөн жерден ызы-чуу салып, коомду дүрбөткөндөр да жок эмес. Кандай ниетти көздөшкөнүн өздөрүнөн сураш керек.

- Коллекцияны дагы кайсы жаныбар менен толуктагыңыз келет? Караколдун бул зоопаркы келечекте кандай болот?

- Тилегим - Кыргызстандын жаныбарлар дүйнөсүнүн түрдүүлүгүн көрсөткүм келет. Бул аалам - укмуш жана өзгөчө! Коллекциябыз тоо эчки, аркар, ак илбирс менен толукталса дейм. Жаратылыштын бийик жана жайыктагы аймактарын, токой, тоо кыркаларындагы айбанаттарды көрсөткүм келет элге. Пил, акыра (жираф), бөрсө (кенгуру) алып келүүнү ойлонбойм дагы. Эгер жолборсторду ар бир зоопарктан көрө алсаңыз, аркар же тоо эчкилерин Европанын бир зоопаркынан таба албайсыз. Дельфинарий ачууну эч качан пландаган эмесмин, андай көлөмдөгү иш эбегейсиз каражатты талап кылат. Алыңа жараша ишти колго алган дурус. Акыры алматылык кесиптештер менен бирге «Курманбектин тукумун мекенине кайтаруу» акциясын баштоо боюнча сүйлөшүүлөрдү жүргүзүүдөбүз. Эсиңиздерде болсо, Алматыга төрт мамалак бергенбиз. Алардын бир түгөйлөрү Курманбек жана Герда экинчи ирет төлдөдү. Алардын бир мамалагын бизге белек кылышат.

Кыйынчылыктарга карабай, алдыга жылып, өнүгө беребиз!

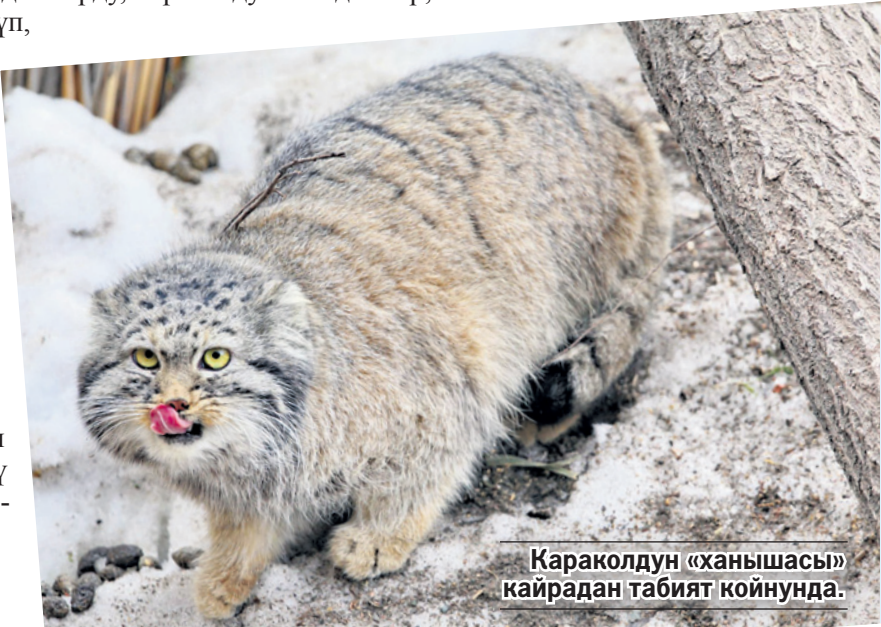
АЛ ОРТОДО Ысык-Көл облусунун губренатору бир айлык маянасын караколдук айбанаттарга жумшады

Курчап турган чөйрөнү коргоо мамлекеттик агенттиги «атайы буйрукка чейин» зоопарк айбанаттарына азык-түлүк сатып алууга каржы берүүнү токтоткондон кийин «Бугу Эне» жаныбарларынын оор шарттарына Ысык-Көл облусунун губренатору Асхат Акибаев көңүл бурду. Чиновник кызыдар тараптарды макулдашууга келүүгө чакырып, зоопарктын эсебине өзүнүн бир айлык маянасын которуу менен жеке салымын кошту.

- Албетте, бул муктаждыктарды толук чечпейт, бирок менин мисалымды башка структуралардын жетекчилери да жолдойт деп үмүттөнөм – деп облус жетекчиси белгиледи.

Ал эми Курчап турган чөйрөнү коргоо мамлекеттик агенттигинде болсо, отчетторду бекитип, «Бугу Эне» менен жаңы келишимге кол коюлгандан кийин калган 500 миң сом зоопаркка которуларына ишендиришти.

«Бугу Эне» зоопаркынын көркүн ачкан дагестандык арстан, ысымы Дисней мультфильминдеги белгилүү каармандын урматына ыйгарылган.

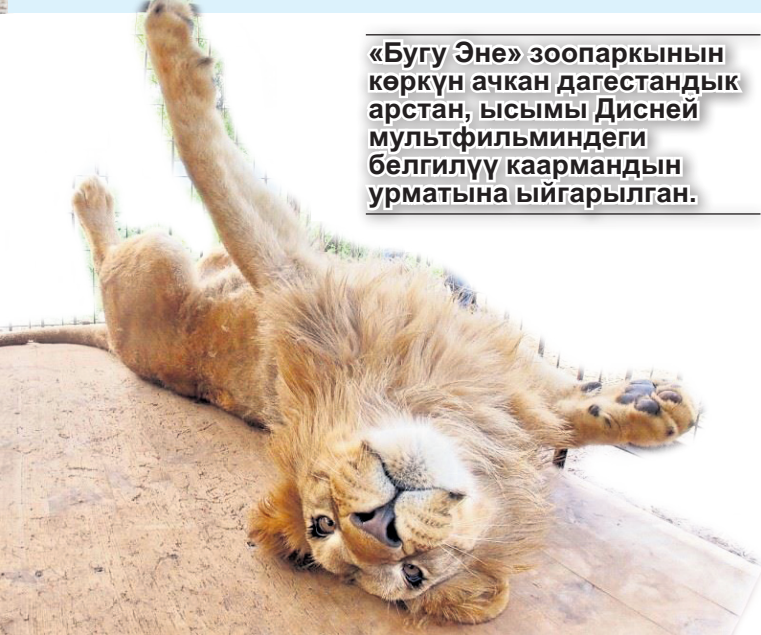
Караколдун «ханышасы» кайрадан табият койнунда.

«Шире кана?!»

Адамдар кебетесин тырыштырганда кимге окшошот?

Көл түбүнө жеткенде

Өткөн жайда Ысык-Көлдүн тескейинде өзгөчө баннер пайда болду - балык торго түшкөн пластик бөтөлкөлөр илинген. Прагалык сүрөтчү Владимир Тернер «көгүлтүр берметибиздин» кооздугуна суктанып, көптөгөн эс алуучулардын көлгө «ыраазычылык» катары таштанды калтырышын көрсөткүсү келген.

Бирок маселени көтөргөн жалаң чет элдик меймандар гана эмес. Быйыл өлкөнүн бардык ЖМКлары кайсы пансионат өз аймагында таштандыларды тазалабай, кайсы айылдарда антисанитария күч алганын тынбай чагылдырышты. Жергиликтүү калк пляждар базар-вокзалга айланганын айтат. Таштанды контейнерлер жетишсиз, анын кесепетинен жер-жерлердеги кафе-ресторан ээлери короонун артында казылган аңга төгүшөт. Мамэкотехинспекция кызматкерлери абалдан кабардар экени талашсыз, бирок кайсы бир себептер менен унчукпай, эч кандай чара көрбөйт...

Жээктеги бардык таштандылар акыры көлгө жетет да, анын түбүнө тунат. Ыктыярчы дайверлер биригип, «Таза Ысык-Көл» («Чистый Иссык-Куль») кыймылын түзбөгөндө, көлдүн түбү кынтыксыз таза деген иллюзияда кала бермекпиз.

- 2014-жылдын август айында Долинка айыл жээгиндеги суунун түбүнө түшкөндө, пляждан 10 метр аралыкта кадимки суу алдындагы пластик бөтөлкө, пиво банкалары, айнек идиш, автоунаа дөңгөлөктөрүнөн үйүлгөн таштанды талаа табылган. Акыркы 25 жылда көлдүн түбүнө ыргытылган таштандынын көлөмү өсүүдө, - деп аквалангисттер өзүнүн сайтына жазып чыгышкан.

Карай келгенде, Ысык-Көлдүн түбүндөгү таштандыларды тазалаган жалгыз аталган ыктыярчылардын кыймылы. Кыргызстанда ушул сыяктуу тазалоо иштерин аткарган атайы ишкана же мекеме жок. Экинчиден - бул тазалоо ыкманын өзгөчөлүгү, ал үчүн суу алдында жүрүүгө үйрөтүлгөн, суу астында узакка түшүп, иштей алган атайы адамдар керек.

Жай иштеген бомба

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу мыйзамы боюнча, таштандыларды чыгарып, утилизациялоо - аймактык маанидеги маселе. Парк, спорттук жана эс алуу жайлардын иштешин камсыздоо да карайт. «Золотые пески» эс алуучу жайдын кир пляждары менен суу түбүндөгү аквалангисттер тартып алган фотолорду көргөндө мындай суроо жаралат: Ысык-Көл жөн эле «туристтик саан уй» эмес, өзгөчө корголуучу, ЮНЕСКО тарабынан Дүйнөлүк биосфералык резерваттар тизмесинде турган аймак экенин өз алдынча башкаруу, аймактык жана борбордук чиновниктер унутканбы?

Депутаттар менен экологдор 2004-жылкы «Ысык-Көл» экология-экономикалык тутумун туруктуу өнүктүрүү боюнча» мыйзам иштебей жатканын малымдашат. Ошо кезде эле, 12 жыл мурда, Ысык-Көл - Кыргызстандын улуттук баалуулугу статусун алып, мамлекеттин коргоосуна алынган тарыхый-маданий эстеликтер комплекси жайгашкан табигый дүйнөлүк маанидеги объект деп таанылган. Эксперттер иштеп чыккан мыйзам долбоору жергиликтүү жана глобалдык биоартүрдүүлүктү сактоо, облус жаратылышын рационалдуу пайдаланууга кепилдик берген.

Кагаз бетинде кепилдик берип, иш жүзүндө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жигердүү аракетин, мамлекеттик экологдордун, прокуратура жана областминистрациянын катуу көзөмөлү абзел. Дал ошол көзөмөл аксап жатат. Андан улам облуста антисанитария күчөдү, келечекте болсо, канадалык инвестор айыпталып жаткан, экоцидке айлануу коркунучу күн санап өсүүдө. Чыныгы көйгөй бийик тоодо эмес, каршыбызда турганын тааныбай атабыз. Көл чексиз эмес жана түбүнө чөккөн акыр-чикирди өзү тазалап чыгарбайт. Байырлаган балыгы ушу заманда эле калбай калган - бул да экологиялык системанын бузулганын далилдейт.

Анын үстүнө, жергиликтүү бийлик таштандыны

Капалуу эртеңкинин «Таштанды-Көлү»

Туристтер, экологдор жана кыргызстандыктар Ысык-Көл жылдан жылга кирдеп баратканын белгилешет. Аймактагы стратегиялык трассанын эки жээги тең таштандыда, колдонулган пластик баштык, тамак калдыктары курорттук жайлардын көркүн бузат, жапайы пляждар табигый кооздугу менен суктандырбай, акыр-чикири менен чочутат. Ал эми акваториядагы таштанды полигондордун абалы андан да начар - саны эки жүздөй жана дээрлик бардыгы мыйзамсыз. Ким күнөөлү жана эмне кылыш керек?

убагында чогултуп, жыйнаганы менен, андан ары алып бара турган таштанды жайлар мыйзамсыз.

Жакында өткөн облустук коллегияда аймакты өнүктүрүү бөлүмүнүн жетекчиси Эркинбек Кененбаев облуста 181 мыйзамсыз таштанды полигон колдонуларын тастыктаган. «Айыл өкмөт жетекчилери аларды каттоого аракеттенбейт. Ушундай улана берсе, акыры бүт облус таштанды полигонго айланат» - деп кошумчалады.

Кененбаев апыртып айтканы жок, жаз айында мамлекеттик айлана-чөйрөнү коргоо жана токой чарбачылык агенттигинин облустук бөлүмүндө Ысык-Көл облусундагы беш таштанды жай курорттук аймакка чукул жайгашып, калк жашаган жерден 1,5-1 чакырым алыстыкта турушун шарттаган стандарт бузулганын билдиришкен. Нормалар Чолпон-Ата шаары менен Бостери, Чоң-Сары-Ой, Кумбел жана Тамчы айыл аймактарында сакталбайт.

Инфекциянын очогу болгон таштанды жайларга курорттун жакын болушу - жай иштеген бомба.

Бир айылдын баяны

Ысык-Көлдө эс алууга туристтерди чакырган көркөм жарнамалар менен сайттар Бостери айылынын чекесиндеги дачалардын баянын эч качан айтып бербейт. Ал баян - көлгө карап суктанып, бирок жанындагы акыр-чикирдин саңырыгын, өрттөнгөн пластиктин уусун дем алып, курт-кумурскага аралаш жашоо жөнүндө. 200 үй-бүлөнүн таза аба, өз жери, адамдык аброй үчүн болуп көрбөгөндөй күрөшү журналисттерге да, чиновниктерге да белгилүү блоггер Юлия Барабина аркылуу жакшы белгилүү. Фото жана видео материал чогултуп, өз колу менен айылдыктардын арыздарын министрликтер менен агенттиктерге алып барган.

- Бостери таштанды жайынын окуясы Бишкектинен кескин айырмаланат - деп коомдук ишмер ба-

яндайт. - «Энтузиаст» дача-бак коомчулугун бүткүл союзга таанымал «Кыргыз деңизи» санаторийи 70-жылдары негизделген. Туристтик объектини жүздөн ашуун адам тейлеп, мамлекет аларга ээн жерден бак отургузуп, дача курууга тилкелерди бөлүп берген. Алар эс алууга да, мөмө-жемиш жыйнап алуу шарттарына ээ болгон. Бостеринин жанында аккан суунун жээгинен, сонун жер тандайт. 30 жылда Кара-Бак таанылбас болуп өзгөргөн - алма, алча катар көгөрүп, мөмөсүнө шагы ийилет, тыпырайган кирпич үйлөр тургузулган. Ошол кезде дачалардын жанына көптөгөн майда ферма ээлери отурукташа баштаган.

-Таштанды талаа кантип пайда болгон?

- 2001-жылы райондун белгилүү чиновниги эски таштанды талаанын тушунан жер тилке сатып алып, аны көчүрүү, болгондо да «Энтузиасттар» дарбазасынын тушуна көчүрүүнү чечет. Ал кезде экологиялык изилдөөлөр аткарылган эмес, өзүн-өзү башкаруу органынан уруксат алган эмес, бирок аймактын таштандыларынын бардыгы 2015-жылдын күз мезгилине чейин ошол жерге топтоло берди. Таштандыга эч кандай көзөмөл жоктугунан, тоо этеги бир нече чакырым таштанды баштыктарга толуп, таштанды жай адамдар турагына 200-300 метр аралыкка чейин жайылды. Чиновниктер тургундарды эң жөнөкөй - көлдүн таза абасынан дем алып, жайкысын короодо тамактанып, короодо кир жаюу шарттарынан айрылты. Экологиядан сырткары, таштандынын жанындагы жердин баасы өтө арзандады. Ал эми таштанды өрттөнгөндөгү уулуу түтүн адамдын ден соолугуна өтө зыян экени белгилүү. Бостериликтер жергиликтүү бийликке көп ирет кайрылганы менен куру убададан башка жооп жок.

- Көптөгөн депутаттар менен министрлердин эшигин каккылоодон майнап чыктыбы?

- Мамэкотехинспекция «Бостери-Тазалык» муниципалдык башкармалыгын айып пулга жыгып, таштанды жай убактылуу жабылды. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу ишембилик өткөрүп, таштандылардын санитардык-коргологон аймакка өтүп кеткен бөлүгүндө тонналаган пластикти жерге көмүү менен рекультивациялаган имиш. Бийлик таштанды талааны мыйзамсыз деп тапты, бирок биротоло жаап же көчүрүүнү каалабайт...

Эмне кылыш керек?

Көз карандысыз эксперт, Ысык-Көл биосфералык аймак дирекциясынын эл аралык долбоорлор боюнча бөлүмүнүн мурдакы жетекчиси Сергей Криворученко эгерде мамлекет тез арада облустун экологиялык көйгөйлөрүн чечпесе, туризм жөнүндө түбөлүк унутууга болот дейт. Биосфералык аймактагы таштанды жайларды талкуулап жатып, эгер жогоруда айтылган 180 бардыгын мыйзамдаштыруу Ысык-Көл үчүн өтө көп, жана жер фондунун дефицитине алып келиши ыктымал. Жергиликтүү чиновниктер көйгөйдү мыйзамдаштыруу менен чечүүнү көздөгөнү менен, республикалык бюджеттен эбегейсиз акча коромокчу.

- Ар бир таштанды жай үчүн өзүнчө жер бөлүнүп, ага кошумча 1км кем эмес санитардык-корголуучу аймак болуусу сөзсүз шарт. Көбүнесе, мыйзамсыз таштанды жайлар айыл чарбага арналган жерлерде жайгашып, ал өз кезегинде өлкөнүн келечектеги азык-түлүк коопсуздугуна коркунуч жаратат. Экологиялык изилдөөлөр, таштанды жайынын оптимизация долбоорунун наркы, тозмо, гидроизоляция жана салмак көзөмөл - бардыгы чогулуп миллиондогон сомду чапчыйт, ага ошол жерлерден алынбай калган түшүмдүн наркын да кошобуз - деп тизмектеди ал.

180 таштанды жайдын ар биринде калдыктарды кайра иштетүүчү завод уюштуруу такыр мүмкүн эмес жана маңызсыз. Өндүрүш көлөмдөрү жетишсиз. Эксперттин пикиринде, абалдан чыгуу жолдорун табуу али мүмкүн, бирок алгач бийликтегилер илимий коомчулукка кулак салып, өзүнүн экологиялык мыйзамдарын бузуу өлкөнү таштанды көргө түртөрүн түшүнүүсү абзел.

Алишер ОРОЗАЛИЕВ.

Суунун тазаланганга чейинки жана тазалангандан кийинки айырмасы. Петров көлүнүн мөңгү суусу бозомук болуп турат, анын курамында темирдин жана алюминийдин концентрациясы жогору, тазаламайынча бул сууну ичүүгө болбойт.

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ЭҢ ТАЗА СУУ КАЙДА?

«Даярдоодо» татаал, ичкенде даамдуу

Кен ишканадагы өндүрүштүк да, тиричилик да, ичкен суунун да булагы Петров көлү. Бийиктиктеги көлдөгү суунун басымдуу көлөмү мөңгүдөн эрип топтолот, андыктан тунма бөлүкчөлөрдүн табигый концентрациясы жогору. Андай сууну ичүүгө эмес, өндүрүштө да алдын ала тазалабай туруп, колдонууга мүмкүн эмес. «Кумтөр Голд Компанидеги» айлана-чөйрөнү коргоо инженери Алмаз Иманалиев бизди жеринде тосуп алды. Программанын биринчи сабында ичкен сууну тазалоочу жайларга сапар. Суу Петров көлүндө орнотулган насос станциясынан келет. Иш күнү-түнү тынымсыз: бригадалар нөмөт боюнча күнү-түнү иштеп, суткасына 300 метр куб суу тазаланат.

- Биздин максат турак жай лагерге сапаттуу ичүүчү суу берип, чыгынды суулар менен өндүрүштүк агындыларды талапка ылайык тазалоо - деп адис ишинин чоо-жайын түшүндүрөт. Мактана турган да жайы бар экен: объектиде Түркияда өндүрүлгөн тазалоо тутумдары орнотулган, Кыргызстанда башка андай жок. Аларды камсыздоочу компания менен «Кумтөр» 1995-жылдан бери кызматташат. Түркиянын өзүндө андай тутумдар сүт азыктарын өндүргөн заводдордо колдонулат. Тазалоонун өзү коммуналдык-тиричилик суу пайдалануунун дүйнөлүк стандарттарына дал келип, бир нече баскычтан турат. Алгач суу тундуруучу жайларга толуп, флокулянттар (салмактуу бөлүкчөлөрдү тундуруу үчүн) кошулуп, андан соң кум чыпкадан өтөт. Кийинки баскычта активдештирилген көмүр чыпкадан тазаланып, натрий гипохлорит менен зыянсыздалат. Кош хлордоодон кийин бактерициддик аспаптан өтүп, анан гана лагердин муктаждыктарына берилет.

САНАРИПТИН ТИЛИНДЕ

Петров көлүнүн суусун колдонуу 2015-жылы 5,76 миллион куб метрди түзүп, Кумтөр дарыясына табигый агымдан 7 пайыздайын ээлейт. Анын 4,96 миллион куб метрин тоо-кен өндүрүшчү тазаланган агынды түрүндө кайтарып берген. Ошентип, компаниянын Кумтөр дарыясынын суу көлөмүнө таасири дээрлик нөлгө барабар.

Бул түтүктөр аркылуу Кумтөр дарыясына өндүрүштүк агындылар куюлат. Компания жыл сайын КРдин Курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы боюнча мамлекеттик агенттигинен ага уруксат алат.

Бул аракеттер биригип, майда, курамында металлдар бар бөлүкчөлөрдү тазалап, сууну сактоо жана коопсуз колдонуу үчүн дезинфекциялайт. Такшалган аракеттер ичүүчү суунун тазалыгынан кепилдик берет. Анын химиялык сапаты санитардык нормаларга дал келиши - кен ишкананын өзүндөгү жана Кара-Балта шаарындагы «Алекс Стюарт» лабораторияларда дыкат текшерилет.

Айлана-чөйрөгө агызардан мурда, ал суу өндүрүштүк агынды жана чыгындыларды тазалоочу жайларда дыкат тазалоодон өтөт.

-Азыр стаканга суу алып, шарт иче аласызбы? - деп сурагандан тартпалдык. - Албетте! - Кумтөрдө 20 жылдык тажрыйбасы бар инженер сууну шарт ичти да, «даамы мыкты!» деп тамшанды - Пикиримде, Кыргызстандагы эң таза ичүүчү суу.

Экологияга коопсуз

Биз барган кийинки жер - иш күнү-түнү тынбай жүргөн Өнөр-жай агындыларын тазалоочу курулмалар (ӨАТК). Туккаптан чыккан саркындылар айлана-чөйрөгө коё берилерден мурда ушул жерден тазаланат. Анын сапаты кандай болушу керектигин жылыга кыргыз Өкмөтү чечет жана ал сапатка туура келери жергиликтүү да, көз ка-

Канадалык инвесторго каршы чыгып жаткандар «Кумтөрдө!» деген жоопту укканда абдан таң калса керек. Албетте, макул болбой, андай эмес деп айтып чыгышы мүмкүн. Ар ким жеке пикирге укуктуу. Бирок эң бекем далил катары, бийик тоолуу кен ишканада көп жылдан бери эмгектенип, азыркыга чейин шамдагай жана ден соолугу бекем карапайым кызматкерлердин пикири болор. Күнүгө ичкен суусунун сапатын алардан жакшы башка жан билбес.

рандысыз да эксперттер тарабынан катуу көзөмөлгө алынган.

- ӨАТК күн жылуу мезгилдерде гана, майдан октябрга чейин, Кумтөр дарыясы тонуп кала электе гана иштейт. Калган айларда тазалоочу жайлар токтоп турат деп - адис түшүндүрөт. - Биз жылыга болжол менен беш миллион куб суу тазалайбыз. Аккан дарыяларга коё берерден мурда оор металлдар менен цианидден арылтабыз. Тазаланган агындылардын сапатына талап абдан жогору жана биз бардык норманын көрсөткүчтөрүн кынтыксыз аткарабыз.

Иш негизги үч бөлүктөн турат. Биринчисинде цианиддер тазаланат, экинчисинде оор металлдар. Ал эми жыйынтыктоочу этабында калдык бөлүкчөлөр менен тунмадан биротоло тазаланат. Ошондон кийин гана Кумтөр дарыясына агызылат.

-Дарыянын ылдый жагында көзөмөлдөөчү чекит бар, ал жердеги дарыя суусуна коюлган нормалык талаптардын аткарылышын катуу көзөмөлдөйбүз - деп Алмаз Иманалиев Кошумчалады. - Анализдер жыйынтыгы биз айлана-чөйрөгө тазалап коё берген суунун сапаты коопсуз жана талаптарга жооп берерин көрсөтөт. «Кумтөр» жылыга Кыргызстандын Айлана-чөйрөнү коргоо агенттигинен өндүрүштүк агындыларды айлана-чөйрөгө агызууга уруксат алып турат.

Юлия ШИТОВА.

АЛТЫН «КУМТӨРДҮН»

(Башталышы 1- бетте)

Кендин деми

Адамзат канчалык көп аракеттенген сайын, ошончолук аба булганары маалым. Кумтөрдө бул жагдай жүк ташуучу оор техника жана жай мезгилинде Барскоондон кен ишканага кетчү технологиялык трассада жүргөн унаалардан чыккан чаң, карьердеги жардыруу жана ошондой эле жер-транспорттук жана жүк жүктөөчү иштерге байланышкан. Чаң менен күрөшүү жөнөкөй - иш зоналарын, анын ичинде технологиялык трассаны нымдоо керек. 2015-жылдын жайында төрт ири чаң жыйнагыч орнотулган. Алар абадагы салмактанган бөлүкчөлөрдүн көлөмүн эсептейт. Андан мурдакы жылы болсо 10 км\сааттан ашуун ылдамдыкта жүргөн бардык унааларды каттоочу эсептегич, жолду бойлой 40 чаң ченегич коюлган.

«Барскоон капчыгайында чаңдоонун уруксат болгон норма чеги куб метрине 100 микрограммдан ашуусу катталган жок. Ал эми табылган металлдар арасында адам ден соолугуна зыян келтире турган бир да жогорку даражадагы зат катталган жок», - деп мониторинг жүргүзгөн инженерлер тастыкташат. Кен аймагындагы аба сапатын көзөмөлдөөгө тегерете орнотулган алты чоң үлгү алгыч колдонулат. Үлгүлөр курамында цианид, күкүрт, мышьяк, никель, селен, цинк, уран, радий-226 жана стронций-90 бар-жогуна тешкерилет.

«Кыргызстандын өндүрүштүк аймактарындагы абадагы салмактанган бөлүкчөлөрдүн суткадагы уруксат болгон норма чеги куб метрине 500 микрограмм жана дыкат анализ тастыкагандай, кен ишкананын өзүндө да, технологиялык трассада да көрсөткүчтөр уруксат чектен ашпасын далилдейт» - деп айлана-чөйрөнү коргоо жана туруктуу өнүктүрүү боюнча Кумтөрдүн отчетунда жазылган. Көл кылаасындагы айылдардын тургундарына Кумтөрдөн чыккан чаң таасир этүүдө деген ушак-айындар кайдан чыгып жатканы белгисиз.

«Кен аймагы айылдардан тоо кыркалары менен бөлүнүп турат жана айылдарга чейин ондогон чакырым аралыкта жайгашып, кен ишкананын аракетин ал жактагы аба сапатына таасир этүүсүн жокко чыгарат. Ал эми абанын булганышына таштындыларды өрттөө себепкер болушу мүмкүн», - деп отчеттун авторлору акыл калчашат.

Инвестордун сууга камкордугу

Кен ишканалардагы өндүрүштүк (негизинен фабрикада колдонулуучу) да, тиричилик да, ичкен суунун да булагы Петров көлү. Бийиктиктеги көлдөгү суунун басымдуу көлөмү мөңгүдөн ээрип топтолот, андыктан темир, алюминий сыяктуу тунма бөлүкчөлөрдүн табигый концентрациясы жогору. Андай сууну ичүүгө эмес, өндүрүштө да алдын ала тазалабай туруп, колдонууга мүмкүн эмес. Тазалоого флокуляция, чыпкалоо, хлордоо жана ультрафиолетке нурдантуу баскычтары кирет. Ошондон кийин гана тазаланган суу Кумтөрдүн турак жай лагерине берилет. Компания суунун ири көлөмдөрүн карьердин түбүнөн сордуруп турат. Ал коопсуз иштөөнү жана карьердин туруктуу болуусун камсыздайт.

«Бир бөлүгүн биз алтын ылгоочу фабриканын керектөөлөрүнө жумшап, Петров көлүнүн суусун колдонууну азайтабыз, - деп отчетто айтылат. - Табигый түрдө деңгээли эки метрге чейин өзгөрүп турган көлдөн суу алуу анын жылдык көлөмүнө дээрлик таасир этпейт. 2015-жылы Петров көлүнөн алынган суу көлөмү 5,76 млн м³ түздү. Ал эми колдонгондон кийин тазаланып, табиятка кайра кайтарылган көлөмү 4,96 млн м³ болгон. Ошентип, суунун көлөмүнө таасир дээрлик нөлгө тең».

Айлана-чөйрөгө агызуудан мурда тиричилик жана курамында цианид калдыктары бар өндүрүштүк агындылар толук

Бийик тоодогу Петров көлүнүн жарылып кетүүсүн алдын алуу үчүн бир топ иштер аткарылат.

тазалоодон өтөт жана экологиялык жактан коопсуз. Бардык кооптонуулар, анын ичинде цианид боюнча да коркунучтар негизсиз. Ал химиялык элемент рудадан алтынды ылгап алууга колдонулат, жогорку концентрацияларда уулуу, ал эми калдыктуу цианидери бар туюккаптар экологияга зыян келтирүүсү мүмкүн. Бирок талазанбай туруп агызганда гана.

Ал эми Петров көлү менен экологдордун кабатырлануусу кыйла көп байланышат. Канадалык экологдор да ага кошулат. Мөңгүнүн таманындагы муздун эриши табигый морена дамбасынын туруктуулугуна (ал көлдү кармап турат) таасир этип, жырылып кетүүсүнө алып келүүсү мүмкүн. Анын алдын алуу үчүн алтын өндүрүүчү бир катар иш-чараларды жасоодо.

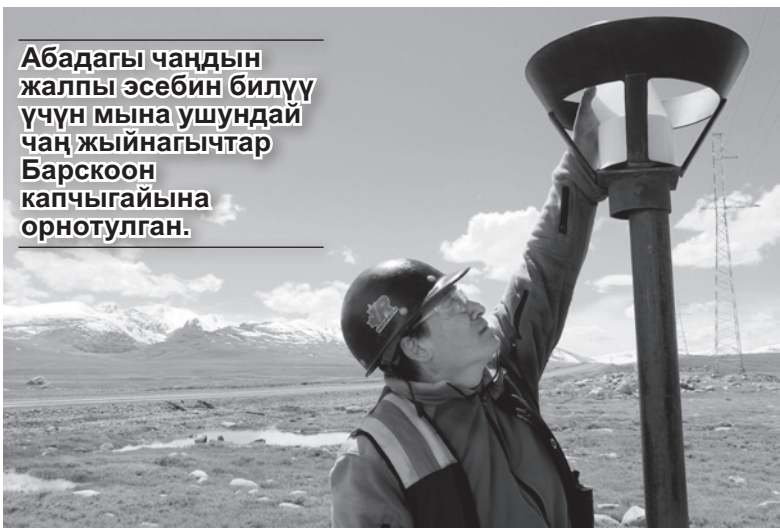
«Акыркы бир нече жылда компания көз карандысыз изилдөөлөрдү колдоп, өзү да демилгеледи. Инженерлер жана окумуштуулар морена дамбасынын табиятын жак-

шы түшүнүп, анын жырылып кетпешин камсыздоону изилдешти. Жыйынтыктары боюнча дамба кыймылы көзөмөлгө алынып, көлдөгү суунун деңгээлин төмөндөтүү аракеттери көрүлүп, жырылып кете турган маалды алдын ала билдирүүчү система орнотулду», - деп компанияда Петров көлүнүн жарылып кетип, кен аймагын каптоо тобокелин алдын алуу боюнча иш-чараларды санап айтышат.

Муз «мончокторду» сактоо

Таза суунун табигый запастары - табияттын адамзатка берген баалуу ресурсу. Мөңгүлөрдү сактоо суроосу Кыргызстанды гана эмес, бүт дүйнөнү ойго салууда десек ашкере болбос. Жана дүйнө жүзү боюнча сүрөт, тилекке каршы, кубаныч жана оптимизм алып келбейт, муз чокулары бардык жерлерде ээрип жатат. Себеби, климаттын жылуулануу жакка кескин өзгөрүшү.

Абадагы чаңдын жалпы эсебин билүү үчүн мына ушундай чаң жыйнагычтар Барскоон капчыгайына орнотулган.

ЖАШЫЛ СТАНДАРТТАРЫ

Ак-Шыйрак тоо-кыркасын сөз кылсак, ал жакта Кумтөр кени жайгашат, жана муз каптаган аянттар кен иштетүү башталганга чейин, көп жыл мурда эле байкалган. 2014-жылы көп жылдык биргелешип мониторинг программасында иш алып барууга чакырылган орусиялык адистердин байкоолорунун негизинде ал жакта жылына 200 миллион тонна муз эрип жок болору аныкталган.

«Кумтөргө жакын беш мөңгү турат: Давыдов, Лысый, Сары-Төр, Петров, Бордоо. Курамында алтынны бар рудага жетүү үчүн жана борбордук карьердин коопсуз иштешин камсыздоо үчүн компания Давыдов мөңгүсүнөн бөлүктөрдүн ордун которуу иштерин жүргүзөт. 2015-жылы 10 млн тонна муз тазаланып, ал башка муз айдындарына жайгаштырылган. Компания бош текти муз үстүнө жайгаштырбайт жана бош текти муздан ажыратып, аралашып кетүүсүнө жол бербейт», - деп кумтөрчү адистер атагы алыска кеткен Давыдов мөңгүсү боюнча аткарган иши жөнүндө отчет берүүдө. Ошол эле учурда, Ломоносов атындагы Москва мамлекеттик университетинин криолитология жана гляциология кафедрасынын алдыңкы илимий кызматкери Дмитрий Петраковдун айтымында, мөңгүлөрдүн табигый эришине салыштырганда бөлүп алып жылдыруу дээрлик таасир этпейт. Акыркы 10 жылда Ак-Шыйрак массивинде жок болгон муздун 95 пайызы жылуулануудан улам, ал эми калган беш пайызы Давыдов мөңгүсүнүн бөлүгүн коңшу айдыңга которуштуруудан улам болгон. Ошондой эле, кыйыр терс таасир деп аталган тоо-кен өндүрүшүнүн мөңгүлөргө таасири бар. Кумтөрдөн бир жылда атмосферага чыгарган чандын көлөмүн кыргызстандык ай-

рым окумуштуулар бир миң тонна деп божомолдошот. Абдан чоң көлөмдөй сезилет. Башка маалыматтар боюнча, Тянь-Шандын мөңгүлүү аймагындагы чогулуп жаткан чандын жылдык катмары 1 мм, бир чарчы чакырымга эсептегенде эки миң тоннадан бир аз ашат.

«Кумтөр кениндеги атмосферага чаң чыгарышын изилдеп чыккандан кийинки маалыматтарга ылайык, карьерди тегерете курчап турган мөңгүлөргө конгон чандын деңгээлине тоо-кен иштеринин таасири абдан эле аз экенин далилдейт. Андай чечим Григорьев мөңгүсүндөгү кенди изилдеп, анализдөөдө аныкталган маалыматтарга ылайык, андагы чандын катмары Кумтөр кени иштеп баштаганга чейин эле пайда болгонун далилдейт», - деп отчеттун авторлору Валерий Кузмиченканын 2012-жылы чыккан илимий изилдөөсүнө шилтеме келтиришет.

Андан сырткары. Мөңгүлөрдүн бетин чаң каптоо альбедонун (ак мөңгүлөрдүн күн нурун чагылдыруу касиети) төмөндөшүнө жана муздун тезирээк эришине алып келет деген божомол бар. Кумтөрдүн мөңгүлөрдүн эришине таасири боюнча илимий-негизделген маалымат алуу үчүн 2015-жылы Ломоносов атындагы Москва мамлекеттик университетин окумуштуулары Сары-Төр жана Лысый мөңгүлөрүндө аянттуу альбедосъемкасын жүргүзүп, ага кошумча борбордук карьерден ар кандай алыстыктагы беш мөңгүгө маршрутук альбедосъемка жасашкан. Окумуштуулар альбедо көрсөткүчү менен борбордук карьердин жайгашуу аралыгы эч кандай байланышка ээ эмес деген тыянак чыгарышкан. Андан да, Сары-Төрдөгү альбедо эң алыс жайгашкан мөңгүнүкүнөн кыйла жогору экени аныкталган. Ошон-

дон улам, Кумтөрдүн иштеши мөңгүлөрдүн эришин тездетип жатат деген божомолдор туура эмес болуп чыкты. Ал эми мөңгү капталдарын чаң басуусун кыргыз жана орусиялык окумуштуулар табигый кубулуштарга байланыштырат.

Таштандыдан киреше

Үч жыл мурда эл аралык кеңешчилер Кумтөр үчүн эл аралык мыкты тажрыйбалардын негизиндеги калдыктарды жана таштандыларды жөндөө Стратегиясын иштеп чыккан. «Кумтөр Голд Компани» дагы эле аны колдонуп, акыркы жылдар ичинде таштандыларды жөндөөнү улам жакшыртууда. Анын ичинде таштандыларды өз-өзүнчө сорттоп, бөлүп чогултуу, кайра колдонууну арттыруу жана кайра иштетүү бар. 2015-жылы компания картонду өзүнчө жыйноону улантып, полигондогу тиричилик калдыктарынын көлөмүн кыйла кыскартып, картонду кайра иштетүүгө жиберүүдө. «Вулкан Плюс» чоюн заводу менен кызматташуу уланууда. Ал жакка кайра иштетүүгө металллом жөнөтүлөт. Былтыр компания заводдон 3,7 миллион долларга 30, 40, 50 жан 60 миллиметр диаметриндеги чоюн шарларды алтын ылгоочу фабриканын тегирмендерине колдонууга сатып алды.

«Иштин жүрүшүндө үч түрдүү таштандылар чыгат: тиричилик (тамак-аштан), өндүрүштүк (пластик, жыгач, металллом, кагаз, иштетилген май жана күйүүчү май) жана жогорку токсикалык коркунучтуу (цианид таңгактары, аккумуляторлор, медициналык таштандылар) - деп, Кумтөрдө түшүндүрүлөт. 2015-жылы Кумтөрдө экинчи жыл катары менен өндүрүштүк калдыктардын 100 пайызы кайра иштетилген. Кайра иштетүүгө же колдонуу-

ТАК АЙТКАНДА

«КУМТӨР» КОМПАНИЯСЫНЫН 2015-ЖЫЛЫ АТКАРГАН БАГЫТТУУ ЭКОЛОГИЯЛЫК ИЗИЛДӨӨЛӨРҮ ЖАНА ДОЛБООРЛОРУ

✓ Барскоон өрөөнүндөгү транспорт кыймылына жана чаңдоо деңгээлине эл аралык стандарттар боюнча үзгүлтүксүз мониторинг жүргүзүү;

✓ кен аймагындагы фауна жана гидробиологиялык бир катар изилдөөлөр, анын ичинде Марко Поло аркары, тоо теке, карышкыр жана түлкүнүн популяциясына байкоо жүргүзүү;

✓ эл аралык цианид колдонуу кодекси койгон талаптар боюнча маалымат жыйноо алкагында, кен аймагындагы биоартүрдүүлүккө цианид калдыктарынын мүмкүн болгон таасирин изилдөө;

✓ «флора жана фауна интернешнл» эл аралык уюмун колдоо жана кызматташууну Сарычат-Ээрташ мамлекеттик коругунда биоартүрдүүлүктү жөндөө багытында улантуу;

✓ талкаланган кыртышты калыбына келтирүүдө ылайыктуу ыкмаларды изилдөөнү улантуу, анын ичинде рекультивация боюнча сынамак жер тилкелеринде өсүмдүк-топурак кыртышын көпкө сактоо үчүн жасоо;

✓ кен ишкананы эксплуатациялоо учурунда жана эксплуатациялоо аяктагандан кийин мүмкүн болгон «акырын пайда болуучу» чыгынды/таштандылар учурларынын тобокелдиктерин эсептөөнү аяктоо;

✓ өндүрүштүк тазаланган агындыларды айлана-чөйрөгө агызардан мурда андагы аммиак жана оор металлдардын концентрациясын азайтуу үчүн көргөзмөлүк саздак жерди изилдеп, уюштуруп, колдонууга киргизүү;

✓ кен аймагындагы таштанды талааларында чогултулган таштандынын көлөмүн азайтууга багытталган таштандыларды жөндөө боюнча комплекстүү программа, таштандыларды утилизациялоого байланышкан чыгымдарды оптимизациялоо;

✓ мөңгүлөргө жана алтын кен аймактагы метеорологиялык шарттарга мониторинг жүргүзүү;

✓ мөңгүдөн жаралган көлдүн жарылып кетүүсүн алдын алуу үчүн, Петров көлүндөгү суунун деңгээлин көзөмөлдөө менен азайтуу.

га жарактуу калдыктар кен ишканада убактылуу, кайра иштетүүгө шарт болгуча сакталат.

Жер үстүндөгү сууларга терс таасирдин алдын алууга, жайлоолорду сактап, атмосферага булганычтарды чыгарууну төмөндөтүп, айбанаттарга терс таасир этпеш үчүн өткөн жылы кен ишканада экологиялык, санитардык жана техникалык нормаларга жооп берген, тири-

чиликтин катуу таштандылары менен кооптуу таштандылар үчүн полигондор ачылды. Кен ишкананы жаап, эксплуатациядан чыгаруу планында болсо коопсуздук менен айлана-чөйрөгө таасирди мүмкүн болушунча азайтуу албетте биринчи сапта.

«Кен ишкананы жабууда туюккаптын бетине бышык заттан турган инерттүү жабуу жабылат. Ал эрозия менен чандын пайда болуусунан коргойт. Анын үстүнө алдын ала камдалган өсүмдүк чыккан жандуу топурак келет. Ошол жерде кандай өсүмдүктөр мурда бар болсо, калыбына келтирилет. 2015-жылы «Кумтөр» рекультивациянын эң мыкты ыкмаларын илимий изилдөөнү кеңейтип, өсүмдүктөр менен уруктарды жыйноо, сынамак аянттарды уюштуруп, сакталган семиз топуракты сыноо аткарылды. Ал изилдөөлөр Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университети менен биргеликте өтүүдө» деп, айлана-чөйрөнү коргоо жана туруктуу өнүктүрүү боюнча отчеттун авторлору жыйынтыкташат.

Юлия ШИТОВА.

Адистер Ак-Шыйрак тоо кыркасындагы мөңгүлөр глобалдык жылуулануунун айынан тез эрип жатат деп билдирет.

ЫСЫК-КӨЛ: САКТАЙ КӨР...

Республикалык жаратылышты коргоо жана токой чарба фонду «Таза Ысык-Көл» («Чистый Иссык-Куль») ыктыярчылардын кыймылына көгүлтүр берметтин түбүнө чумкуп кирип, таштандыларды тазалоого керек жабдууларды сатып алууга каражат берүүдөн баш тартты. Акыры чет элдик фондулар, эколог-активисттер жана кайдыгер эмес кыргызстандыктар жардам беришти. Мекендин жаратылышына чындап ким күйүп, ким куру патриотизм менен алек экени кезектеги жолу көрүндү.

Мекенди сүйүү күчү менен гана аквалангисттер Ысык-Көлдүн түбүнө чөккөн таштандыны колу менен жылыга тазалайт. Бирок быйыл мамлекеттен тилекке каршы, жардам болгон жок. Адамдар да эс тартып, тазалыкка ыктады деп айтууга болбойт.

Кимге кереги бар?

Көк мелжиген тоолордун мекени, экинчи Швейцария - Кыргызстан кандай гана эпитеттерге арзыган жок. Албетте, республиканын ландшафты керемет, түркүн кооздуктун бермети албетте, эс алуу сезону жылына 3-4 айга созулган Ысык-Көл. Тилекке каршы, ошол кыска мөөнөт ичинде да жээктери менен суунун түбүн таштанды жайга айландырууга жетишип атат. Артынан кир калтырбай кетүүнү баары түшүнүн тургансыйт, бирок кайра эле баягы... Айрым жарандардын менталитети таштанды ыргытпоого жол бербейт, же мамлекеттин ага артын жыйнап жүрүшүн жеткиликтүү түшүндүрүүгө алы жетпейт, же өзү тазалабайт. Чырмалыша жазылган токтомдордун түзүлүшү кыска-нуска «каражат жок!» дегенге такалат. Жардам берем десеңер, өз чөнтөгүңөрдөн акча чыгарып кылгыла.

«Чистый Иссык-Куль» коомдук фонду жайдын башталышында Республикалык жаратылышты коргоо жана токой чарба фондусунан «Очистим Иссык-Куль» долбоорун каржылоо суранычына терс жооп кат алды. Суралган 501 770 сомдун ичинен 356 250 сом дайверлер кийип, суу алдында тазалоо иштерин жүргүзө алчу, дем алуу тутуму бар беш чыптама сатып алууга каралган. Каражаттын калганына болсо көлдүн түбүн кирден арылтуу боюнча кеңири экологиялык акцияларды өткөрүү пландалган. Оң жооп болбогон соң, активисттер июнь айынын соңунда «Кыргызское

Взморье» жана «Золотые пески» эс алуу жайларынын акваториясында Ысык-Көлдүн түбүн тиричилик таштандылардан тазалоо экологиялык акциясын өткөрүштү. Акниеттүү ишти финляндиялык KGZ - Вода / Иссык-Куль долбоору, Бишкектеги Орхус борбору, «Благодарение» фонду, «КР жаштар иштери боюнча жаштар уюмдары менен комитеттеринин улуттук кеңеши» жана «Жашыл Толкун» жаштардын экологиялык кыймылы колдошту.

Акча төлөп, каалаган жерди булгайм

Туризм департаменти билдиргендей, 2016-жылдын экинчи чейрегине карата Кыргызстанга 1 миллион 22 миң адам келген, өткөн жылы болсо 1 миллион 778 миң болгон. Абдан көп адам экени талашсыз жана ар биринин аркасынан тазалык талап кылуу кыйын. Бирок сезондун соңундагы жээк менен суунун канчалык кир экенин көргөндө, тажрыйбалуу экологдордун да зээни кейип, жүрөгү муздайт - бөтөлкө, баштык, дарбыз кабыгы...

Айлана-чөйрөнү коргоо мам-агенттиги билдиргендей, 2015-жылы өкмөт Республикалык жаратылышты коргоо фондунан күнгөй жана тескей жээктердин түбүн тазалоого 943 миң сом бөлүп, дагы 170 миңди катуу калдыктардан тазалоого жумшаган. Жалпы суммасы 1,1 миллиондой сом. Аябай эле чоң каражат. Бирок аны короткуча, адамдарды тазалыкка үйрөтүү арзанга турат беле?

-Ысык-Көлдү тегерете бардык жерде таштанды жатканы - жашырып не, биздин менталитетте - дейт КР маданият министрлигиндеги Туризм департаментинин директору Азамат Жаманкулов. - Баарынан мурда, бардык мүмкүн чараларды колдонуп, теле берүү, интернеттин жардамы, акциялар, жергиликтүү калкты кызыктырып, менталитетти өзгөртүү шарт. Элибиз меймандостугу менен айырмаланат, алтындай адамдарыбыз бар. Көчмөндөр оюндарында күбө болдук. Бирок ал жетишсиз. Кыргызстандыктарга башка өлкөлөрдө туризм кандай өнүгүп, кандай иш алып баргандарын көрсөтүш керек. Албетте, мамлекет өзүнүн күчү менен аны кыла албайт. Бирок бизнес чөйрөсүн кызыктыруу аркылуу, эс алуу жайларды атаандаштыкка, тейлөөнүн сапатын жана деңгээлин жогорулатуу аркылуу аракет кылып жатабыз.

Тоолор, кар, чычырканактуу жээк

Ысык-Көл экологиясындагы орчундуу маселелердин бири - жээктеги өсүмдүктөрдүн, атактуу Раппопорт аллеясынын кыйылышы менен жээкти чырмаган чычырканактын жок кылынышы. Аллеяны жок кылуу себебин эски бактар коркунуч жаратканы үчүн жаңы дарак тигип, жаңыртуу убадасы менен түшүндүрүштү. Ал эми бадалдын жок болушу туристтерге эс алуу жайларды куруу үчүн жерлерге кеткен.

- Чычырканак бадалдары дайыма эле кыйылып келген. Бирок алардай болуп, бир да тазалоочу жай көлдү булгануудан тазалай албайт - деп кейиштүү абалды «Арча» коомдук фондунун аткаруучу директору жана эколог Дмитрий Ветошкин билдирди. - Албетте, бадалдардын ордунда калуусун тиешелүү кызматтар менен инспекторлор көзөмөлгө алат, бирок алар толук кандуу иштебей жатышат. Чычырканакты таптакыр кыйып салганда жер сазга айлана баштайт, ал өз кезегинде Ысык-Көл облусундагы туристтик тармактын кыйроосуна алып барат. Тең салмак үчүн айрым жогорку стандарттагы эс алуу жайлары бадалдардын арасына жалгыз аяк жол салынган комплекстерди жасоодо. Кооз да, пайдалуу дагы. Жээктеги чычырканакты такыр кыйып салуу - жапайылык. Адамдык терс таасир аз болгонсуп, былтыркы 12 гектар чычырканак, бөрү карагат, чий жана куурай өрттөнүп кеткен чукул кырдаалды эске салсак, ансыз да начар абалдагы экология катуу соккуга кабылды. Ысык-Көлдү булганычтан коргоочу табигый калканы чычырканак экени белгилүү, жана ал Кызыл китепке кирип, мыйзам коргоосуна алынган, туурабы? Чын эле капыстан өрттөнүп кетиши да күмөн?..

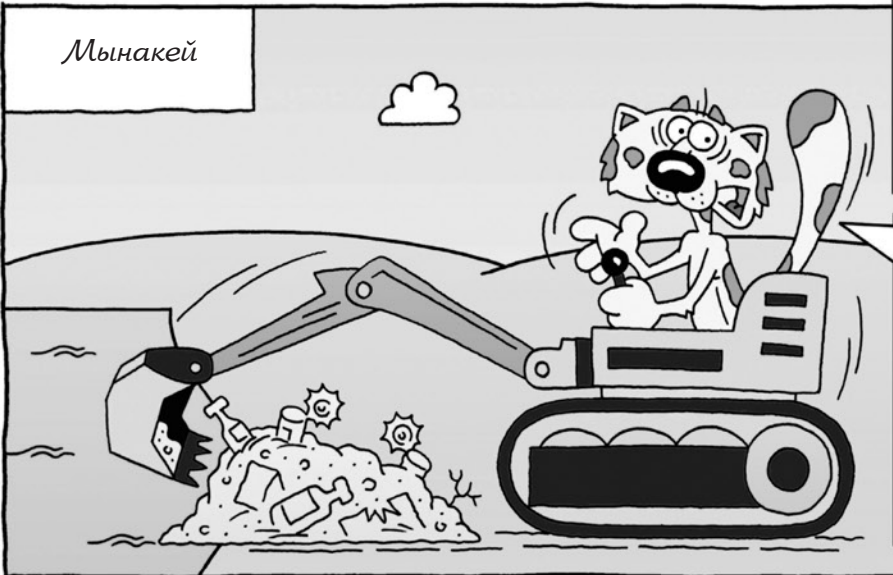
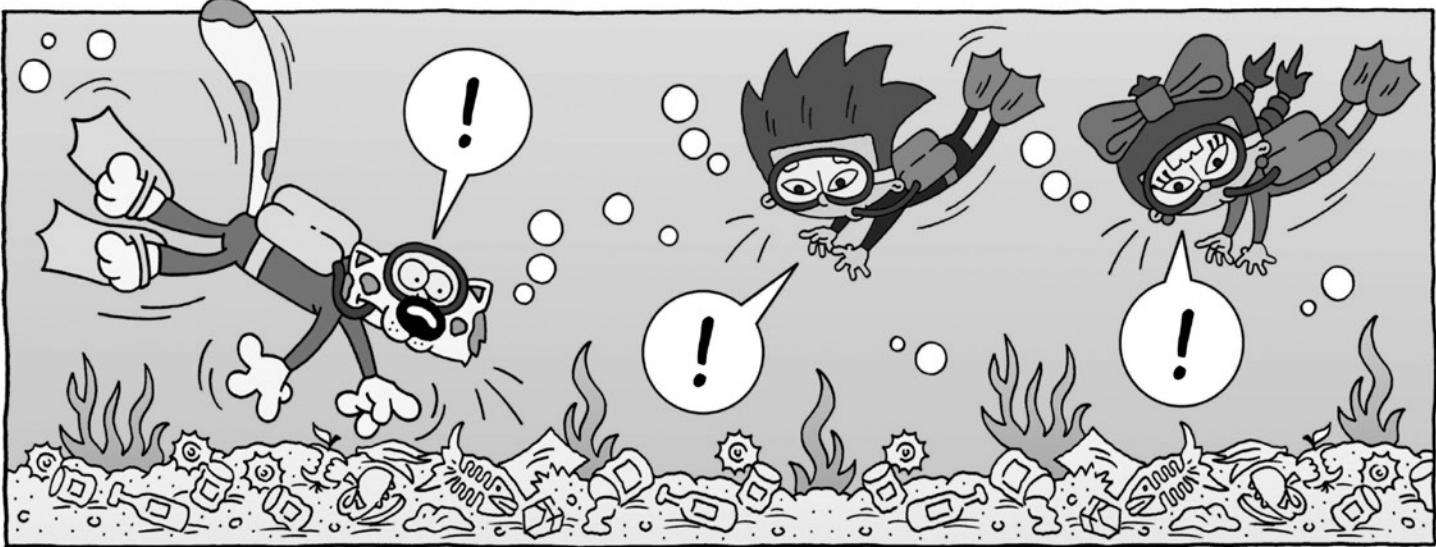
Жообун табарыбыз күмөн, анын үстүнө акчалай кызыкчылык турганда, бир аз жаратылыштан, бизге жашоо берген жаратылыштан курмандык чалууга даярбыз.

Көл түбүндөгү «керемет» дүйнө

ЧУЛП!
ЧУЛП!
ЧУЛП!

Ура-а-а! Аткардык! Көлдүн түбү тазаланды!

Муура! Биздин көлүбүздү булгап жаткандардын мээсин да таштандыдан арылтсак жакшы болмок!

СОЦИАЛДЫК ЖООПКЕРЧИЛИК

Жергиликтүү жамааттардын туруктуу өнүгүүсүнө салынган инвестициялар 2015-ж.

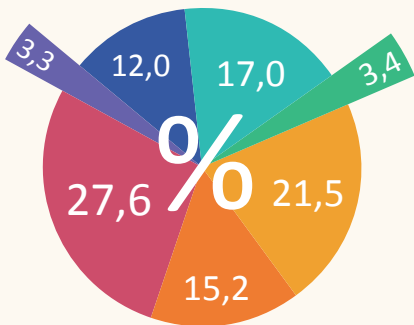
\$1 725 157,13

салынган бардык каражат

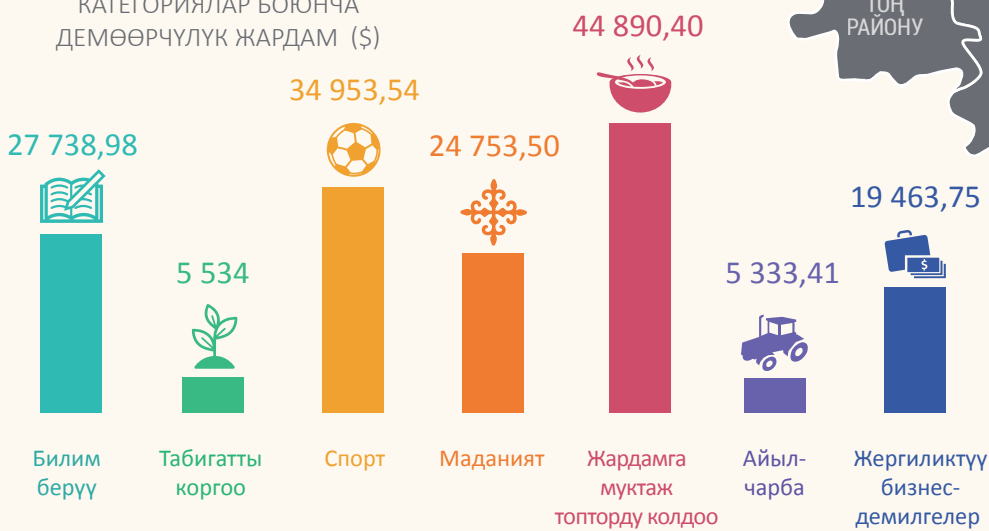

КГКнын демөөрчүлүк жардамдары

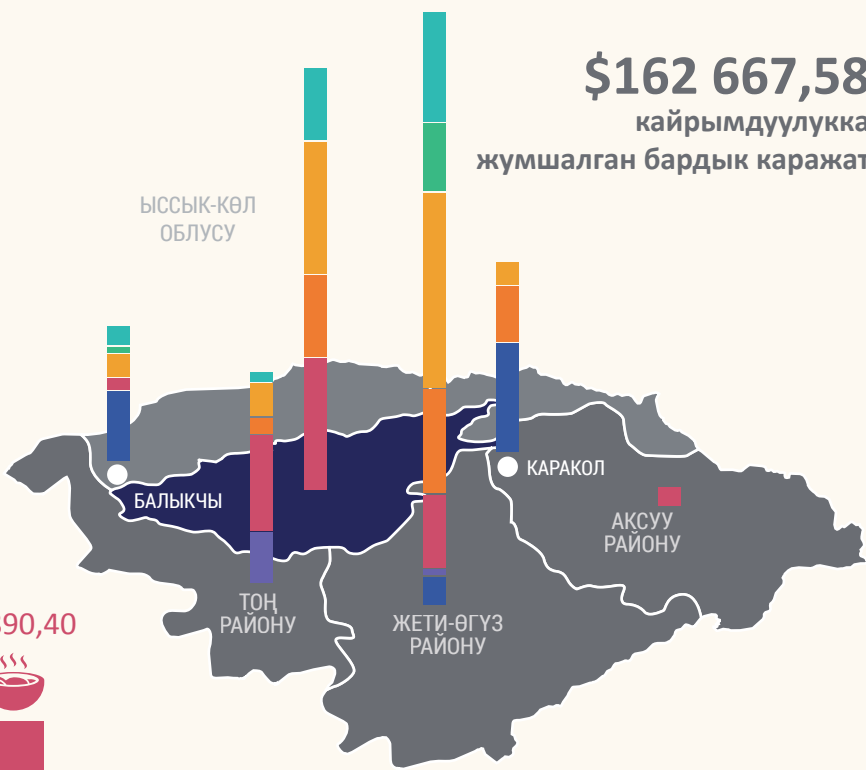
РАЙОНДОР ЖАНА КАТЕГОРИЯЛАР БОЮНЧА ДЕМӨӨРЧҮЛҮК ЖАРДАМ (%)

КАТЕГОРИЯЛАР БОЮНЧА ДЕМӨӨРЧҮЛҮК ЖАРДАМ (\$)

\$162 667,58
кайрымдуулукка жумшалган бардык каражат

Ысык-Көл облусун өнүктүрүү фондуна кошулган жылдык салым

Өлчөө бирдиги	2013	2014	2015
Млн АКШ доллары	7,8	7,4	7,1